

PRITARTA
Vilniaus miesto savivaldybės
administracijos direktoriaus
2022 m.
įsakymu Nr.

PATVIRTINTA
Vilniaus lopšelio-darželio „Žemyna“
direktoriaus 2022 m.
įsakymu Nr. V-

IKIMOKYKLINIO UGDYMO PROGRAMA

AUGU ŽAISDAMAS, KURDAMAS, MĄSTYDAMAS

PROGRAMA ORIENTUOTA Į MĄSTYMO KULTŪROS UGDYMĄ

1. BENDROSIOS NUOSTATOS

Ikimokyklinio ugdymo(si) programa “Augu žaisdamas, kurdamas, mąstydamas” (toliau – Programa) apibrėžia:

- ikimokyklinio ugdymo tikslą ir uždavinius;
- ugdymo įrankius, metodus bei būdus;
- kokybiško ugdymo principus;
- Programos įgyvendinimo prielaidas;
- ugdytinus vaikų pasiekimus ir ugdymo gaires;
- ženklus apie poreikį pritaikyti ugdymo procesą;
- vaiko pasiekimų ir pažangos vertinimą.

Ikimokyklinio ugdymo programa atliepia Valstybinės švietimo strategijos 2013-2022 metų nuostatas, Lietuvos pažangos strategiją „Lietuva 2030“ (2012), Geros mokyklos koncepciją (2015), Vaiko gerovės valstybės politikos koncepciją (2003), Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją (1989), Ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų aprašą (2014). Lopšelio-darželio „Žemyna“ programa parengta vadovaujantis „Ikimokyklinio ugdymo metodinėmis rekomendacijomis“ (2015), Mąstymo ugdymo kultūros principais bei kitais ikimokyklinį ugdymą reglamentuojančiais teisės aktais ir dokumentais.

Programos paskirtis – padėti užtikrinti kiekvieno ugdytinio pasiekimų pažangą, ugdymą grindžiant Mąstymo ugdymo kultūra, personalizavimu ir pozityvia ugdymo(si) proceso dalyvių sąveika.

- Programa skirta Vilniaus lopšelio-darželio “Žemyna” ikimokyklinio ugdymo mokytojams.
- Programos turinys dera su priešmokyklinio ugdymo turiniu bei Mąstymo ugdymo kultūros principais.
- Programa padeda ikimokyklinio amžiaus vaiką ugdantiems asmenims (pedagogams, specialiesiems pedagogams, logopedams, socialiniams pedagogams), taip pat tėvams ir globėjams kryptingai suvienyti pastangas, siekiant tenkinti ikimokyklinio amžiaus vaiko ugdymosi poreikius, numatyti pagalbos teikimo būdus, kurti kokybiško ugdymo(si) bei socializacijos sąlygas.
- Programos įgyvendinimo sėkmė tiesiogiai priklauso nuo darnios ikimokyklinio ugdymo grupėje dirbančio mokytojo, kitų specialistų, taip pat tėvų ar globėjų sąveikos.
- Tėvai ir globėjai yra svarbūs vaikų ugdymo proceso dalyviai.
- Ugdymo ir ugdymosi procesas grindžiamas socialinio teisingumo, lygiavertiškumo, tolerancijos, savo mąstymo tobulinimo vertybėmis.
- Ugdymas suprantamas kaip dvikryptis, dialogine sąveika grindžiamas procesas, apimantis tikslingą pedagogo poveikį vaiko ugdymuisi ir spontanišką vaiko ugdymąsi pedagogo tikslingai sukurtoje edukacinėje aplinkoje.

1.1. PROGRAMOS ĮGYVENDINIMO PRIELAIIDOS

Sparčiai didėjant naujos informacijos srautui, tobulėjant technologijoms tampa svarbu ieškoti naujų mąstymo ir veiklos būdų, paremtų įvairiapusiais ir nuolat tobulinamais gebėjimais. XXI a. akcentuojant naujus mokymosi poreikius, bet kurios srities specialistas turi gebėti nustatyti, suvokti, analizuoti ir spręsti aktualiausias problemas, naujose situacijose taikyti turimas žinias, jausti atsakomybę ne tik už individualų, bet ir grupės darbą. Europos Komisija ir visos Europos sąjungos narės sutaria, kad švietimas ir aukšto lygio gebėjimai – gebėjimas mokytis, spręsti problemas, racionaliai, savarankiškai mąstyti, bendradarbiauti, prisitaikyti prie nuolat besikeičiančio pasaulio, atsiliepti į jo keliamus iššūkius yra svarbiausi šandienos ekonomikos ir žmonių gerovės augimo veiksniai.

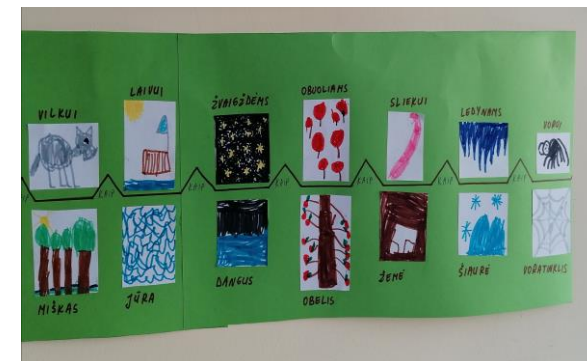
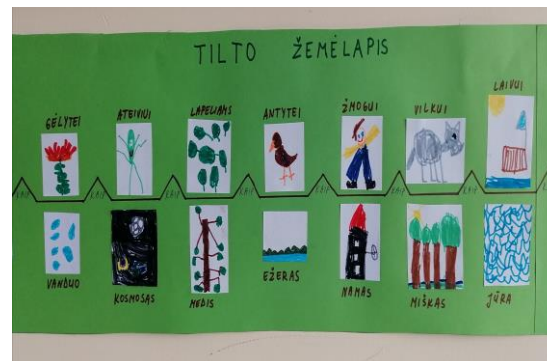
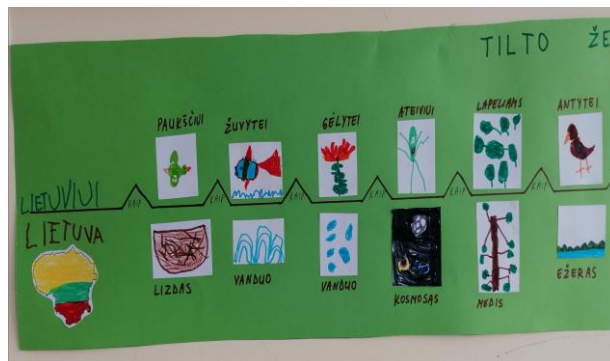
Ateityje didžiausią įtaką šalies raidai turės Lietuvos piliečių kultūros, mąstymo, elgsenos pokyčiai ir visuomenėje vyraujančios vertybės, todėl vaizduotė, kūrybingumas, kritinis mąstymas vertinami kaip svarbūs šalies ištekliai, ugdomi nuo mažens visą gyvenimą.

Programa įgyvendinama, atsižvelgiant į naujas vaikų **ugdymo kaitos tendencijas**:

- vietoj mokymo įstaigos kuriama visiems vaikams draugiška, atvira, dialogiška, emociškai saugi ikimokyklinio ugdymo įstaiga. Čia draugiškai priimamas ir pripažįstamas kiekvienas vaikas – įvairių gebėjimų, tautybės, iš skirtingo socialinio statuso šeimų ir kt.;
- atsisakyta žinių perteikimo vaikui ir pereinama prie vaiko patirtinio ugdymosi. Ikimokyklinio amžiaus vaikai geriausiai ugdosi patys būdami aktyvūs – tyrinėdami visais pojūčiais, darydami, bandydami ir eksperimentuodami, stebėdami savo veiksmų pasekmes, diskutuodami, spręsdami problemas, dalydamiesi išvykų patirtimi ir kt.;
- siekiama gilinti vaiko žinias, keičiant jo nuostatas, mąstymą ir elgesį. Vaikas pats ieško informacijos, klausia, aiškinasi priežastis, samprotauja, įvairiai panaudoja turimas žinias, kuria giliau suprasdamas aplinkos reiškinius, mokydamasis mąstyti, įžvelgdamas skirtingo elgesio pasekmes, pajausdamas pagarbą kitiems, norą būti drauge, poreikį daugiau sužinoti, pažinti;
- akcentuojamas integralumas, o ne atskirumas, t.y. ugdymas vyksta ne uždaroje erdvėje – grupėje, bet ir išnaudojant visas kitas galimybes – vaikas ugdomas ir realiame, ir virtualiame pasaulyje, ir įstaigoje, ir už jos ribų;
- vaiko ugdymas yra integralus, jo fizinio, emocinio, socialinio ir kognityvinio ugdymosi sritys yra susijusios ir vienodai svarbios;
- vaikų ugdymas personalizuojamas, t.y. pritaikomas kiekvienam vaikui pagal jo patirtį, poreikius, galimybes;
- vėliau įgyjami vaikų gebėjimai, supratimas, nuostatos grindžiami anksčiau įgytais gebėjimais, žiniomis, nuostatomis;
- vaiko raida yra skatinama, kai jam keliami ugdymosi iššūkiai yra šiek tiek didesni už jo turimus gebėjimus;
- skatinamas veikimas, mąstymas kartu, tolerancija, bendruomeniškumas, socialinis jautrumas ir empatiškumas.

Programa įgyvendinama, taikant šiuos **ugdymo principus**:

- **Savo mąstymo tobulinimo** – siekiama aukštesniųjų mąstymo gebėjimų ugdymo, ugdymo procese panaudojant mąstymo kultūros ugdymo priemonės – Mąstymo žemėlapius, E. de Bono „Šešias mąstymo kepure“, mąstymo raktus, aukštesnio lygio klausimų kėlimą, mąstymo įpročių ugdymą.
- **Sąveikos** – ugdymas grindžiamas visų ugdymo proceso dalyvių sąveika, keičiantis nuomonėmis, išvalgomis, jausmais, dalijantis patirtimi, reflektuojant, keliant klausimus, sprendžiant problemas ir kartu ieškant atsakymų.
- **Integralumo** – siekiama vientiso fizinės, emocinės, socialinės ir pažinimo sričių plėtojimo, vadovaujantis holistiniu požiūriu į vaiką; remiamasi visuminiu gebėjimų ugdymu.
- **Individualizavimo** – atsižvelgiama į kiekvieno vaiko patirtį, jo ugdymosi poreikius ir galimybes, interesus, pažinimo stilių, lytį, temperamentą, specialiuosius ugdymosi poreikius ir jų priežastis, kalbinę ir sociokultūrinę aplinką.
- **Socialinio kultūrinio kryptingumo** – ugdymas grindžiamas bendražmogiškomis, tautinėmis ir pilietinėmis vertybėmis. Ugdymo turinys orientuotas į vaiko gyvenimui ir ugdymui(si) reikalingų esminių gebėjimų plėtojimą ir tautinio tapatumo žadinimą.
- **Kontekstualumo** – ugdymo turinys glaudžiai siejamas su artimiausia vaiko aplinka, sociokultūriniais pokyčiais joje ir pasaulyje, siekiama, kad ugdymo(si) patirtys vaikui būtų prasmingos, aktualios ir įdomios.

Vilniaus lopšelis-darželis „Žemyna“

1.2. BENDRA INFORMACIJA APIE ĮSTAIGĄ

- Ikimokyklinio ugdymo programos tiekėjas – Vilniaus lopšelis - darželis „Žemyna“, neformaliojo ugdymo savivaldybės institucija priskiriama ikimokyklinio ugdymo tipui. Ugdymo forma – dieninė.
- Vilniaus lopšelis - darželis „Žemyna“ įsteigtas 1987 m. gegužės 26 d. Įstaiga teikia ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo paslaugas lietuvių kalba. Lopšelyje - darželyje veikia 12 grupių, kurias lanko vaikai nuo 2 iki 7 metų amžiaus.
- Nuo 2016 m. sausio 1 d. ugdymas lopšelyje-darželyje „Žemyna“ grindžiamas Mąstymo kultūros ugdymu.
- Lopšelis-darželis „Žemyna“ įsikūręs Vilniaus miesto miegamajame mikrorajone – Pašilaičiuose.
- Adresas: Žemynos g. 13, Vilnius LT – 06125.
- Telefonas: (8-5) 2470787
- El. pašto adresas: rastine@zemyna.vilnius.lm.lt
- Internetinio tinklalapio adresas: <http://www.zemyna.vilnius.lm.lt/>

Vilniaus lopšelis-darželis „Žemyna“

1.3. MOKYTOJŲ IR KITŲ SPECIALISTŲ PASIRENGIMAS

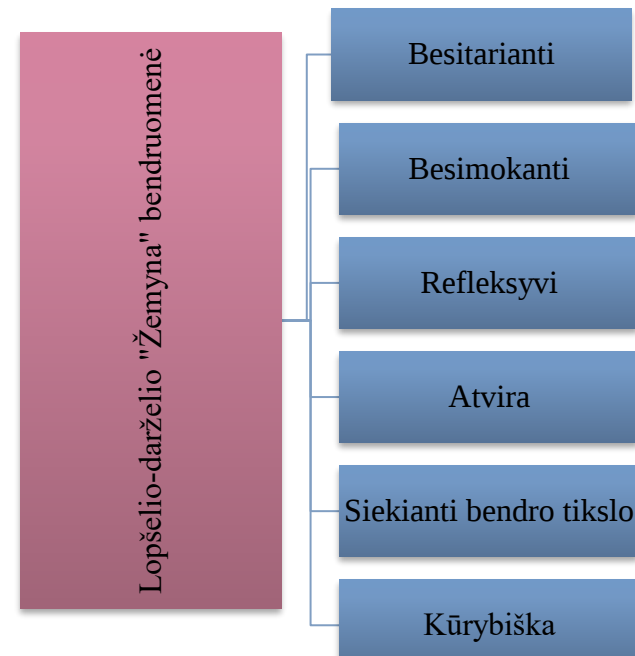
Vilniaus lopšelyje-darželyje „Žemyna“ dirba kvalifikuoti ikimokyklinio ugdymo mokytojai ir švietimo pagalbos specialistai, dauguma jų įgiję mokytojo metodininko bei mokytojo eksperto kvalifikacines kategorijas. Ikimokyklinio ugdymo mokytojai didelį dėmesį skiria kolegialiam bendradarbiavimui, nepertraukiamam tobulėjimo procesui, savirefleksijai.

Visi ikimokyklinio ugdymo mokytojai bei švietimo pagalbos specialistai susipažinę su Mąstymo kultūros ugdymo metodika, ne kartą stažavosi Mąstymo kultūros ugdymo mokyklose užsienyje: Wellington Primary School, Westbrook Primary School, Stanley Park Infants' School, St Francis de Sales Catholic Infant and Junior School, Edgware Primary School, Oaklands Junior School, Binfield Primary School, Whiteheath Infants School, St. James's

Catholic Primary School, East Sheen Primary School, bendradarbiauja su Mąstančių mokyklų tinklu Thinking Matters

(pasauline mokyklų bendruomene, kuri aiškiai, visos mokyklos požiūriu ugdo savo mokinius kaip nepriklausomus mąstytojus ir besimokančius).

Vilniaus lopšelis-darželis „Žemyna“

Vilniaus lopšelio-darželio „Žemyna“ mokytojai ir švietimo pagalbos specialistai:

- kūrybiškai modeliuoja ikimokyklinio ugdymo turinį, būdus ir metodus;
- ugdymo procese naudoja vaikų mąstymo gebėjimus ugdančias priemones – mąstymo žemėlapius, mąstymo raktus, šešias E. de Bono mąstymo kepure, aukštesnio lygio klausimus, mąstymo įpročių ugdymą;
- orientuojasi į daugiau mokymosi galimybių teikiantį ugdymo procesą, parenka tokią mokymosi medžiagą, kuri skatina aktyvią ugdytinių veiklą ir savarankišką mąstymą (klausti, tyrinėti, ieškoti, bandyti pritaikyti, analizuoti, spręsti problemas, kurti ir pan.);
- mokymosi veiklas organizuoja taip, kad jos atitiktų ugdytinių patirtį, gebėjimus, polinkius, ugdymo(si) stilių;
- objektyviai stebi, apibendrina ir įvertina individualius ugdytinių pasiekimus ir pažangą, diferencijuoja užduotis, numato vaikų gebėjimų raidos nuoseklumą ir tęstinumą;
- bendraudami su vaikais vadovaujasi šiuolaikinės pedagoginės sąveikos principais;
- geba efektyviai bendrauti ir bendradarbiauti.

Mokytojų ir švietimo pagalbos specialistų profesionalumas – pagrindinė kokybiško ikimokyklinio ugdymo sąlyga. Palanki ikimokyklinio, priešmokyklinio, meninio ugdymo mokytojų bei švietimo pagalbos specialistų sąveika turi lemiamą įtaką gerai vaiko savijautai ir jo įgyjamai patirčiai.

1.4. ĮSTAIGOS SAVITUMAS

Prioritetiniuose Europos Sąjungos ir Lietuvos švietimo politikos dokumentuose aukštesniųjų mąstymo gebėjimų ugdymas nurodomas kaip itin svarbus šalių gerovės kūrimo ir pažangos veiksnys, tiesiogiai lemiantis kūrybingumą ir inovatyvumą.

Vilniaus lopšelio-darželio „Žemyna“ bendruomenė nuo 2016 metų sausio mėnesio ugdymą pradėjo grįsti **Mąstymo kultūros ugdymo filosofijos idėjomis** („Mąstymas – kultūrinio raštingumo elementas ir atitinkamai gali būti tobulinamas“ David Perkins).

Mąstymo kultūros ugdymo ištakos – Didžiojoje Britanijoje. Harvardo profesoriaus Davido Perkinso įsitikinimu, „mąstymas – kultūrinio raštingumo elementas ir atitinkamai gali būti tobulinamas“. Kad kiekvienas gali išmokyti geriau mąstyti, patvirtina ir Londono Karališkojo koledžo akademiko Philipo Adey'o atlikti tyrimai. Mokslininkas kartu su kolegomis dvejus metus iš eilės vietoj 16 gamtos mokslų pamokų mokiniams mokykloje organizavo specialias mąstymo pratybas. Šie mokiniai, lyginant su kontroline grupe, pasiekė geresnių ne tik gamtos mokslų, bet ir matematikos, kalbos rezultatų. Taigi, mąstymo ugdymo svarba pedagogikos moksle yra neginčytina.

Mąstymo kultūros ugdymo mokykla – bendruomenė, kurioje kiekvienas jos narys dalijasi bendrais įsipareigojimais, nuolat mąsto apie tai, kas vyksta ugdymo procese bei yra įsipareigojęs, kad vaikai gebėtų sėkmingai naudotis įvairiais mąstymo kultūros ugdymo įrankiais.

Mąstymo kultūros ugdymo įrankiai bei mąstymo įpročių ugdymas vaidina labai svarbų vaidmenį ugdymo procese, nes jie padeda vystyti aukštesnius mąstymo gebėjimus, moko racionaliai, pagrįstai ir savarankiškai mąstyti. Įstaigoje diegiant mąstymo kultūros ugdymą kuriama motyvuojanti, skatinanti bendradarbiauti, saugi mokymosi aplinka, gerėja ugdytinių pasiekimai, kurie atspindi vaikų gebėjimuose sėkmingai atlikti įvairias veiklas savarankiškai ir bendradarbiaujant.

Nuo tradicinio požiūrio į mokymą(si) mąstymo kultūros ugdymo praktika skiriasi šiais būdingais veiksniais:

- demonstruojama, kad mokymasis gali būti labai įdomus;
- ugdomi labiau lankstūs, kūrybiški, savimi ir kitais pasitikintys vaikai;
- keičiamas vaikų elgesys ir požiūris į ugdymąsi;
- didėja ugdymosi bendradarbiaujant galimybės;
- didėja vaikų ir tėvų įsitraukimas į ugdymosi procesą;
- gerėja reflektavimo įgūdžiai;
- gerėja klausinėjimo ir klausymo(si) įgūdžiai;
- didėja vaikų ugdymosi motyvacija;
- suaktyvėja savarankiško ugdymosi įgūdžiai.

1.5. VAIKAI IR JŲ POREIKIAI

Vilniaus lopšelio-darželio „Žemyna“ ikimokyklinio ugdymo programa sudaryta orientuojantis į pagrindinius vaiko poreikius. Ikimokyklinio ugdymo mokytojos nuolat apmąsto, kokia veikla yra įdomi, ugdanti, prasminga šiandieniniams vaikams, kokia ugdymo aplinka ir būdai atitinka vaikų lūkesčius, koks įstaigos mikroklimatas palankus vaikams, kurie ateina iš įvairių socialinių kultūrinių aplinkų.

„Interneto amžiaus“ vaikai pasižymi šiomis savybėmis:

- Jie pasitiki savimi, yra optimistiški, nori įdomios informacijos.
- Vaikams reikia labiau personalizuotos, t.y. kiekvienam vaikui asmeniškai pritaikytos, aplinkos, kurią jie patys gali susikurti, keisti ir joje savarankiškai veikti.
- Vaikai nori patys ieškoti informacijos, pamatyti, išgirsti, veikti, kurti realioje aplinkoje.
- Vaikams patinka tyrinėti, spręsti problemas, išsiaiškinti jų kilimo priežastis, tikint savimi ir savo sprendimais, pajauti sėkmę.
- Jie greitai kuo nors susidomi, vienu metu gali įsitraukti į keletą veiklų, dažnai jas keičia. Tačiau gali ilgai ką nors daryti, jeigu veikla turi žaidimo elementų. Jie stengiasi patirti sėkmę, net jeigu veikla reikalauja daugiau pastangų.
- Vaikai turi daug informacijos apie skirtingas kultūras ir yra tolerantiški kultūriniam skirtumams.
- Vaikų smegenų struktūra pakitusi taip, kad jie greičiau bei lengviau priima ir suvokia vaizdinę informaciją.

TĖVAI TIKISI

1.6. TĖVŲ LŪKESČIAI

Vilniaus lopšelio-darželio „Žemyna“ pedagogai domisi šeimų lūkesčiais bei poreikiais ir juos nagrinėja. Naujai atėjusių į darželį šeimų prašoma užpildyti anketas, iš kurių sužinoma, ko iš įstaigos tikisi šeima. Su tėvais tariamasi dėl jų vaikų ugdymosi tikslų, ugdymosi rezultatų, ugdymo turinio, ugdymo proceso organizavimo. Ugdymo įstaigoje pripažįstami ir gerbiami šeimų kultūriniai ir socialiniai skirtumai. Ikimokyklinio ugdymo mokytojos supranta, kad informacija apie šeimas ir vaikus yra konfidenciali.

Pedagogai nuolat palaiko ryšį su šeimomis, išsiaiškindami stipriąsias vaiko puses, informuodami apie vaiko pasiekimus ir pažangą.

Siekdami tenkinti tėvų pageidavimus dėl papildomo vaikų ugdymo, inicijuojame šachmatų, šokių, keramikos, dailės, krepšinio, karate ir anglų kalbos būrelių veiklą.

Ugdytinių tėvams yra svarbu:

- ikimokyklinio ugdymo įstaigos aplinkos saugumas;
- pasitikėjimas ikimokyklinio ugdymo paslaugų teikėju;
- vaiko poreikių tenkinimas;
- personalo šiluma santykiuose su vaikais ir tėvais;
- gera ugdymo programa;
- saugumo ir sveikatos užtikrinimas;
- vaikams siūlomos socialinės ir fizinės veiklos įvairovė;
- vaiko gabumų ir talentų plėtojimas.

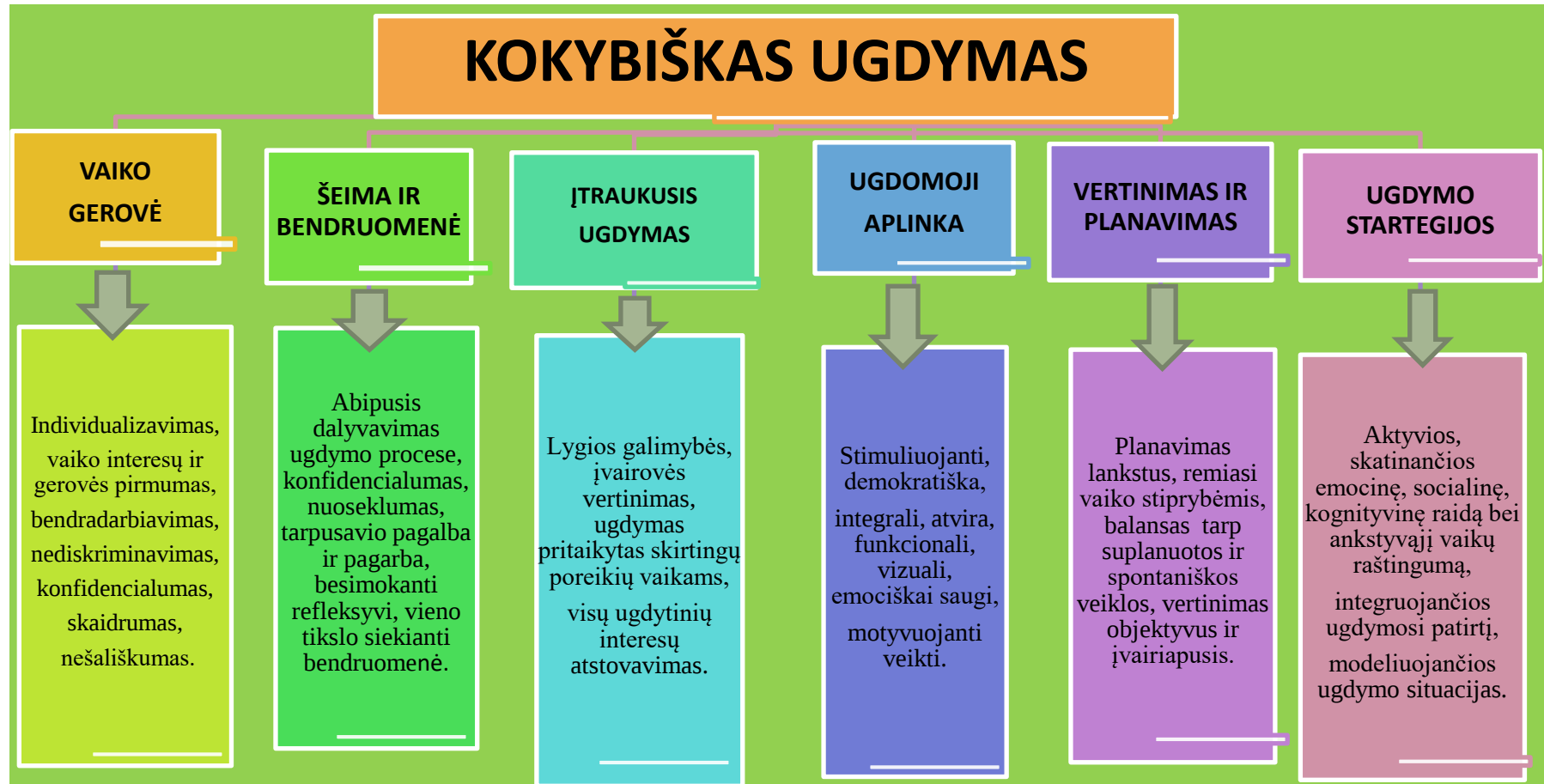
2. IKIMOKYKLINIO UGDYMO(SI) TIKSLAS IR UŽDAVINIAI

Ikimokyklinio ugdymo(si) tikslas – mąstantis, smalsus, aktyvus, pasitikintis savimi, kūrybiškas, norintis mokytis, gebantis lanksčiai elgtis besikeičiančioje aplinkoje vaikas.

Ikimokyklinio ugdymo uždaviniai:

- ugdant atsižvelgti į kiekvieno vaiko prigimtines galias, jo individualią patirtį;
- ugdyti vaikus, kurie moka mokytis savarankiškai;
- pripažinti ir gerbti vaikų kultūrą;
- sukurti ugdymąsi skatinančią aplinką;
- užtikrinti pozityvią, pasitikėjimu ir pagarba grįstą vaiko, mokytojo, kitų specialistų ir tėvų ar globėjų sąveiką;
- kurti tokį ugdymo turinį, kuris padėtų kiekvienam vaikui harmoningai augti, bręsti ir pasirengti sparčiai kintančiam, naujus iššūkius keliančiam gyvenimui.

Ikimokyklinio ugdymo tikslas ir uždaviniai bus sėkmingai įgyvendinti, kai lopšelio-darželio bendruomenė vadovausis pagrindiniais kokybiško ugdymo principais.

1 pav. Ugdymo programa sudaryta remiantis pamatiniais kokybiško ugdymo principais

3. VAIKŲ UGDYMO FILOSOFINĖS KRYPTYS

Naujas filosofinis požiūris į vaiką kaip unikalą asmenybę, kaip ugdymosi subjektą, turintį savo poreikius ir ugdymosi galimybes, verčia ugdytojus kitaip žvelgti ir į pačią vaikystę kaip savaime vertingą žmogaus socialinio gyvenimo periodą. Šiuolaikinės ugdymo filosofijos dėmesio centre yra vaikas, jo poreikiai, jo saviraiška.

Vilniaus lopšelio-darželio „Žemyna“ pedagogai vadovaujasi mokymosi paradigmai priklausančiomis ideologijomis: į besiugdantįjį orientuota ir progresyvistinė ideologija.

- **Į besiugdantįjį orientuota ideologija** akcentuoja vaikystės laiką, kai atsiskleidžia vaikų prigimtiniai poreikiai, impulsai, tempas, todėl vaikas turi gyventi čia ir dabar, o ne ruoštis ateičiai.
- **Progresyvistinė ideologija** (St. Holas, Dž. Duji) pabrėžia, kad ugdymo turinyje svarbiausia yra žinojimas, bet ne žinios. O žinojimas įgyjamas ieškojimų ir atradimų kelyje. Tai vyksta sprendžiant iškiliusias problemas, vertinant sukauptą informaciją, patirtį, ją interpretuojant, akcentuojant individualybės užuomazgas. Ugdymo paskirtis – padėti išmokyti mokytis, atrasti tai, kas yra reikalinga. Šiuo atveju pasirenkami įvairūs metodai, kreipiantys ugdytinius į veiklą, ir pedagogas čia akcentuojamas kaip ugdymo organizatorius, bet ne visažinis. Pabrėžiamos individualios ugdytinio skirtybės, todėl inspiruojant ugdytinius į veiklą, reikia vadovautis individualizavimo bei integravimo principais.

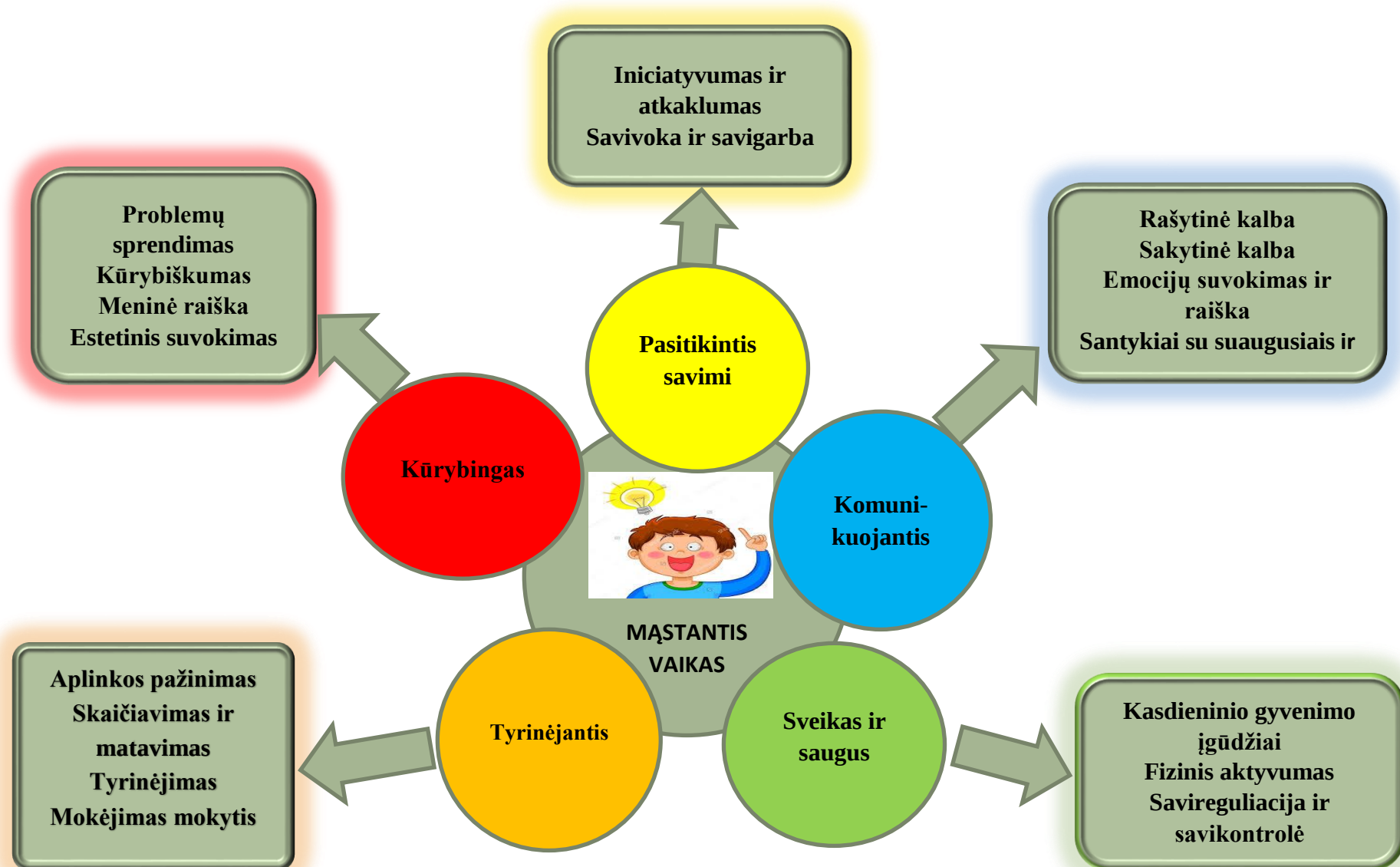
Vadovaujantis šiomis teorijomis, lopšelio-darželio „Žemyna“ ugdymo Programoje ugdymo procesas orientuojamas į vaiką, jo prigimtinių poreikių tenkinimą, vaiką kaip aktyvų dalyvį, galintį tenkinti saviraiškos poreikį. Programos ugdymo turinyje akcentuojamos ne žinios, o vaiko gebėjimai, pabrėžiamos individualios vaiko savybės, pedagogas yra ugdymo turinio organizatorius.

Be anksčiau minėtų mokymosi paradigmos ideologijų Vilniaus lopšelio-darželio „Žemyna“ ugdytojai remiasi kognityvistinėmis bei humanistinėmis filosofinių kryptų idėjomis, kurios gali laiduoti šiuolaikinį kokybišką vaiko ugdymą(si).

- **Kognityvistinė** – (J. Piaget, L.S. Vygotskis, J.S. Bruneris). Ji akcentuoja aktyvų asmens mąstymą, išmokimą atrandant, smalsaujant. Norint mokytis vaikus, reikia suprasti, kaip jie mąsto. Kur kas daugiau sužinome apie vaiko išmokimą iš jo klaidų, o ne iš teisingų atsakymų – klaidos atskleidžia mąstymo ypatumus. Besiugdantis kuria turimos ir naujos informacijos sąveiką. Suaugę ir vaikai kuria savo protines schemas, kurios padeda organizuoti suvokimą ir patyrimą. Besimokantis gali sąveikauti su įvairaus pobūdžio aplinka.
- **Humanistinė** (A. Maslow, G. Olportas C. Rogers). Ji sąlygoja ugdymo procesą kaip ugdytojo (pedagogo) ir ugdytinio (vaiko) sąveiką. Humanizmo filosofija yra paremta partnerystės aspektais, demokratiniu stiliumi ugdymo procese, žmogiškaisiais santykiais. Ši filosofija ypač pabrėžia žmogaus unikalumą ir savarankiškumą, išryškina žmogaus vystymąsi, tobulėjimą ir savirealizaciją asmeniniame ir profesiniame gyvenime.

„Duok vaikams mintį, ir jie turės ką veikti visą dieną. Išmokyk juos mąstyti, ir jie turės ką veikti visą gyvenimą“.

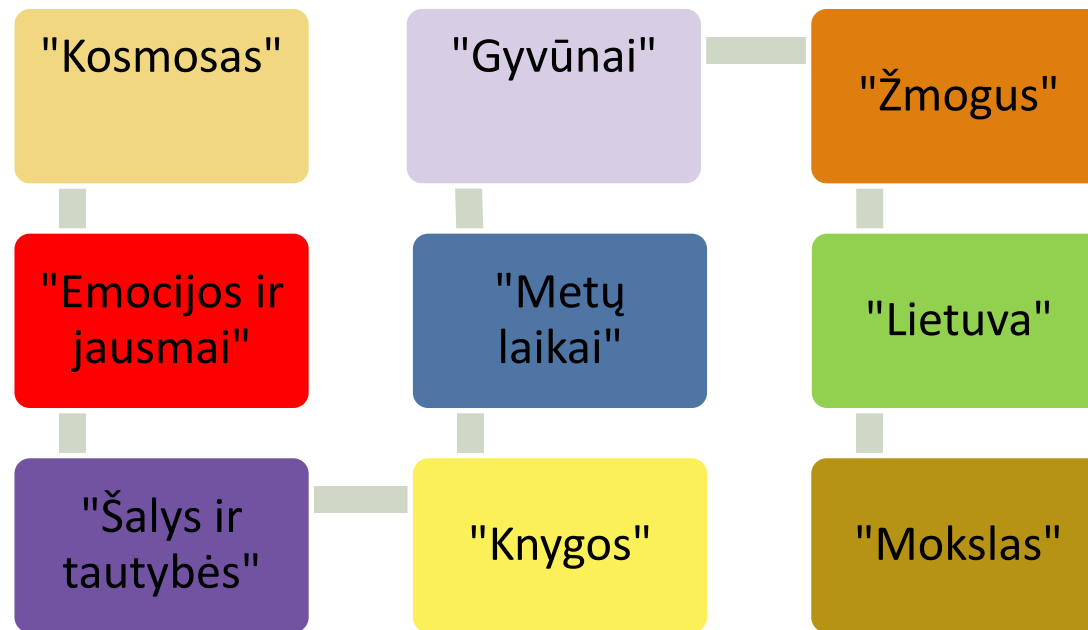
4. UGDYMO PROGRAMOS MODELIS

Vilniaus lopšelis-darželis „Žemyna“

5. UGDYMO IR UGDYMOSI TURINYS

Ugdymo programos turinį sudaro tai, ką ir kokioje aplinkoje vaikas ugdosi, kaip vertinami jo pasiekimai ir pažanga. Vilniaus lopšelyje-darželyje „Žemyna“ ugdymas orientuotas į svarbiausią pasiekimą – vaiko asmenybės brandinimą, taip pat į sėkmingą jo ugdymosi pažangą ir gerus pasiekimus visose 18 pasiekimų sričių. Kad ugdymo turinys būtų vaikams patrauklus, įdomus ir aktualus, darželio bendruomenė susitarė dėl integruojančių konceptų pasirinkimo visiems mokslo metams.

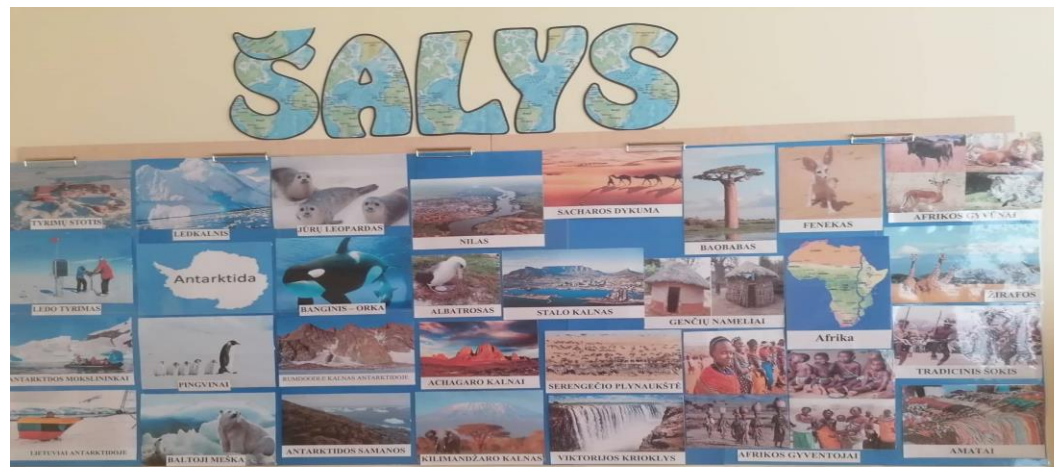
2 pav. Ugdomojo turinio integruojantys konceptai

Ugdomąjį turinį sudaro 9 integruojantys konceptai, kurie sukonkretinami, atsižvelgiant į vaikų amžių, poreikį bei interesus. Ugdymo turinys yra integralus. Ugdymo turinio integracija sudaro daugiau galimybių priartinti ugdymąsi prie gyvenimo, plėtoti bendrąsias kompetencijas, pritaikyti veiklas pagal vaikų poreikius, polinkius ir galias. Planuodami ugdymo procesą ikimokyklinio ugdymo mokytojai bendradarbiauja, tariaisi dėl ugdymo turinio

pritaikymo pagal ugdytinių poreikius, interesus bei galimybes. Rekomenduojama numatant ugdymosi uždavinius, veiklas, netgi jų vertinimo kriterijus tartis su ugdytiniais, atsižvelgti į tėvų lūkesčius dėl vaiko pasiekimų (pvz., kad vaikas taptų savarankiškesnis, gebėtų bendrauti ar kt.).

Numatytų temų nagrinėjimas integruojamas su realiomis gyvenimiškomis situacijomis. Planuodami tokias veiklas ikimokyklinio ugdymo mokytojai fokusuojasi į šiuos svarbiausius akcentus:

- Organizuojamos veiklos turi gilinti vaiko žinias, keičiančias jo nuostatas, mąstymą ir elgesį. Vaikas pats ieško informacijos, klausia, aiškinasi priežastis, samprotauja, įvairiai panaudoja turimas žinias, kuria giliau suprasdamas aplinkos reiškinius, **mokydamasis mąstyti**, išvelgdamas skirtingo elgesio pasekmes, pajausdamas pagarbą kitiems, norą būti drauge, poreikį daugiau sužinoti, pažinti.
- Kiekvienas ugdytinis turi patirti sėkmę nepaisant jo gebėjimų ar pomėgių. Siekiant šio tikslo laikomasi principo eiti nuo paprastesnio link sudėtingesnio.
- Atsižvelgdami į tarimosi su vaikais, tėvais, specialistais bei vaiko turimų pasiekimų vertinimo rezultatus, konkretina uždavinius savo grupės vaikams ir konkrečiam vaikui.
- Organizuojamos veiklos turi būti vaikui naudingos ir įdomios. Vaikai ugdomi ką nors veikdami kartu su kitais vaikais. Bendra vaikų veikla sukuria sąlygas aiškintis, diskutuoti, dalytis patyrimu, palaikyti ir padėti įgyvendinti vienam kito idėjas, **mokyti vienas iš kito**.

6. VAIKŲ UGDYMO(SI) BŪDAI, METODAI IR FORMOS

Vilniaus lopšelio-darželio „Žemyna“ mokytojai, siekdami ikimokyklinio ugdymo(si) tikslo ir uždavinių, taiko mąstymo kultūros ugdymo, patirtinio, kūrybinio interpretacinio, modeliavimo, ugdymosi socialiniame kontekste, pagalbos-paramos bei aktyvaus ugdymo(si) metodus.

Mąstymo kultūros ugdymasis – tai toks procesas, kai vaikams sudaromos sąlygos savarankiškai mokytis, patiems susirasti informaciją, ją analizuoti, reflektuoti bei ją pasinaudojant kurti, taip pat mokymasis kartu su kitais, pasitelkiant įvairius mąstymo gebėjimus ugdančius įrankius.

Patirtinis vaikų ugdymasis – tai toks procesas, kai ikimokyklinio ugdymo mokytoja sudaro sąlygas vaikams pamatyti, išgirsti, išgyventi, apmąstyti, t.y. įgyti įvairios patirties patiems aktyviai veikiant, dalyvaujant, kuriant kartu su kitais vaikais ir suaugusiais. Patirtinis vaiko ugdymasis yra *vaiko ir mokytojo, vaiko ir vaiko, vaiko ir aplinkos sąveikos* rezultatas.

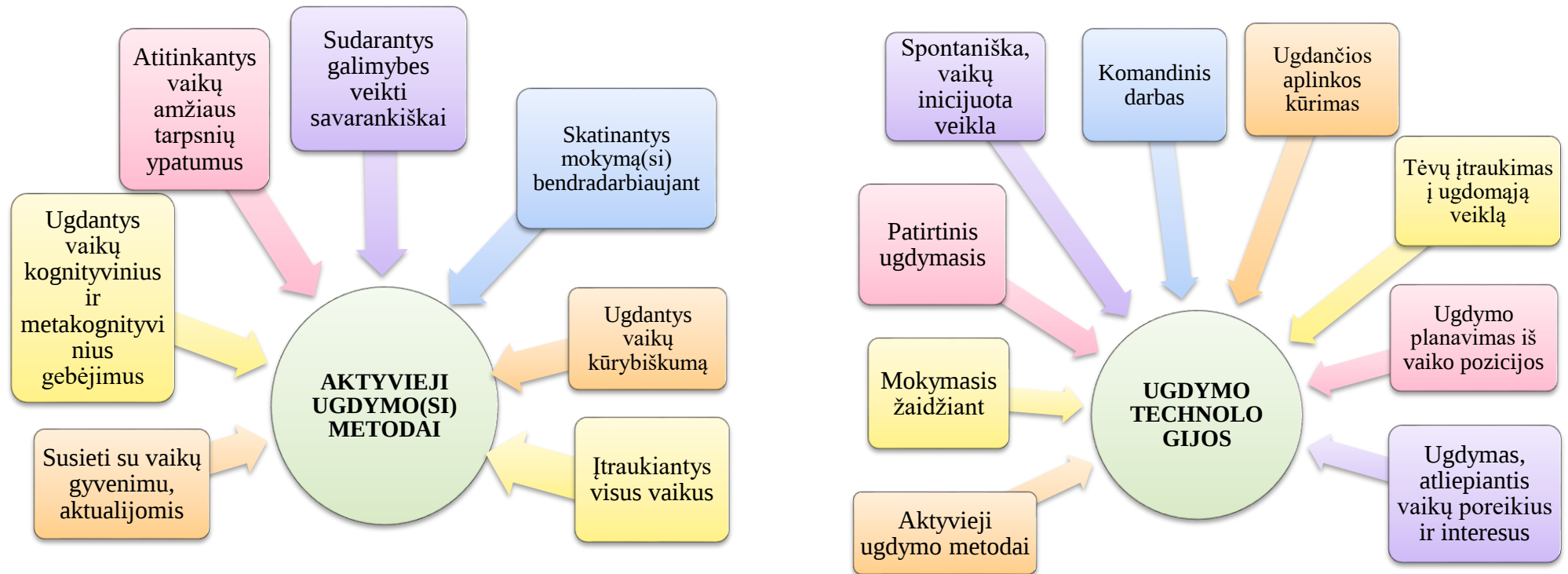
Vilniaus lopšelio-darželio „Žemyna“ auklėtojos stebi vaikus, su jais bendrauja, reaguoja į kuriamo žaidimo ar kitos veiklos situaciją: pasidžiaugia, pasiūlo, pasikalba, padeda, pamoko, pataria, pateikia naujos informacijos. Auklėtojos stengiasi nesutrikdyti vaikų savitos veiklos, neprimesti savo nuomonės.

Ugdymasis socialiniame kontekste – tai toks procesas, kai vaikas ugdosi ką nors veikdamas su kitais vaikais. Bendra vaikų veikla sukuria sąlygas aiškintis, diskutuoti, dalytis patyrimu, palaikyti ir padėti įgyvendinti vienam kito idėjas, mokytis vienam iš kito. Auklėtojos skatina vaikų mokymąsi kartu, pasiūlydamos grupinių darbų, inicijuodamos vaikų projektus, diskusijas.

Kūrybinis-interpretacinis ugdymasis – tai toks procesas, kai mokytoja įtraukia vaikus į veiklą, pasiūlydama įdomią, patrauklią, netikėtą idėją, temą, problemą, sumanymą, ką būtų galima daryti, tirti; skatina vaikus interpretuoti, kurti, atrasti, tačiau nereglamentuoja vaikų veiklos žingsnių. Auklėtoja pastebi, gerbia, palaiko vaikų sumanymus, padeda juos išplėtoti, užduoda atvirus, aukštesnio lygio klausimus. Vaikai susitaria dėl veiklos, bendrauja, bendradarbiauja.

Vilniaus lopšelio-darželio „Žemyna“ pedagogai parenka ir lanksčiai taiko tokius ugdymo **metodus**, kurie:

- yra įdomūs, žaismingi, patrauklūs šio amžiaus vaikui, palaikantys ir stiprinantys jo ugdymosi ir nuolatinio tobulėjimo motyvaciją;
 - yra intriguojantys, skatinantys vaiko smalsumą, domėjimąsi, norą tyrinėti, aiškintis, interpretuoti;
 - yra problemiški, plėtojantys kritinio mąstymo, mąstymo procesų, problemų sprendimo, kūrybiškumo gebėjimus;
 - yra ugdantys vaiko charakterio tvirtumą: stiprinantys jo savimone, savivertę, atkaklumą siekiant tikslo, gebėjimą susikaupti, užbaigti pradėtą darbą, atsakomybės jausmą;
 - laiduoja gerą emocinę atmosferą, skatina nebijoti klysti, leidžia kiekvienam vaikui patirti sėkmę;
 - atitinka ne tik vaiko amžiaus tarpsnio ypatumus, bet ir individualias jo dėmesio, suvokimo, mąstymo, valios, emocijų raidos ypatybes, socialinę ir kultūrinę patirtį, specialiuosius ugdymosi poreikius;
 - natūraliai ir pamatuotai įtraukia informacinių technologijų panaudojimą į visas ugdymo sritis;
 - sudaro vientisą sistemą, kur dera spontaniška ir organizuota vaiko veikla;
- Pagrindinis ikimokyklinio amžiaus vaiko gyvenimo ir ugdymo(si) būdas yra **žaidimas**.

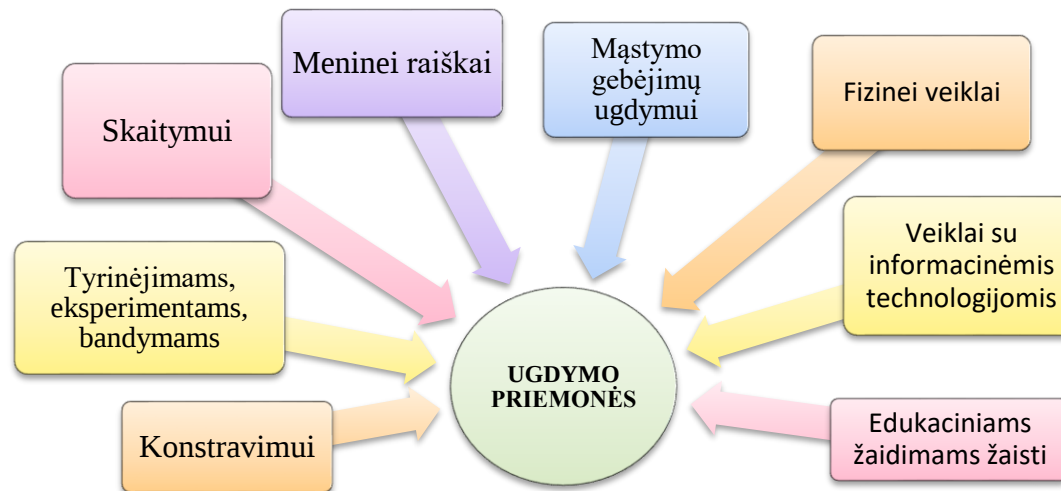
3 pav. Mokytojų taikomos vaiko ugdymo strategijos

7. UGDYMO(SI) APLINKA IR PRIEMONĖS

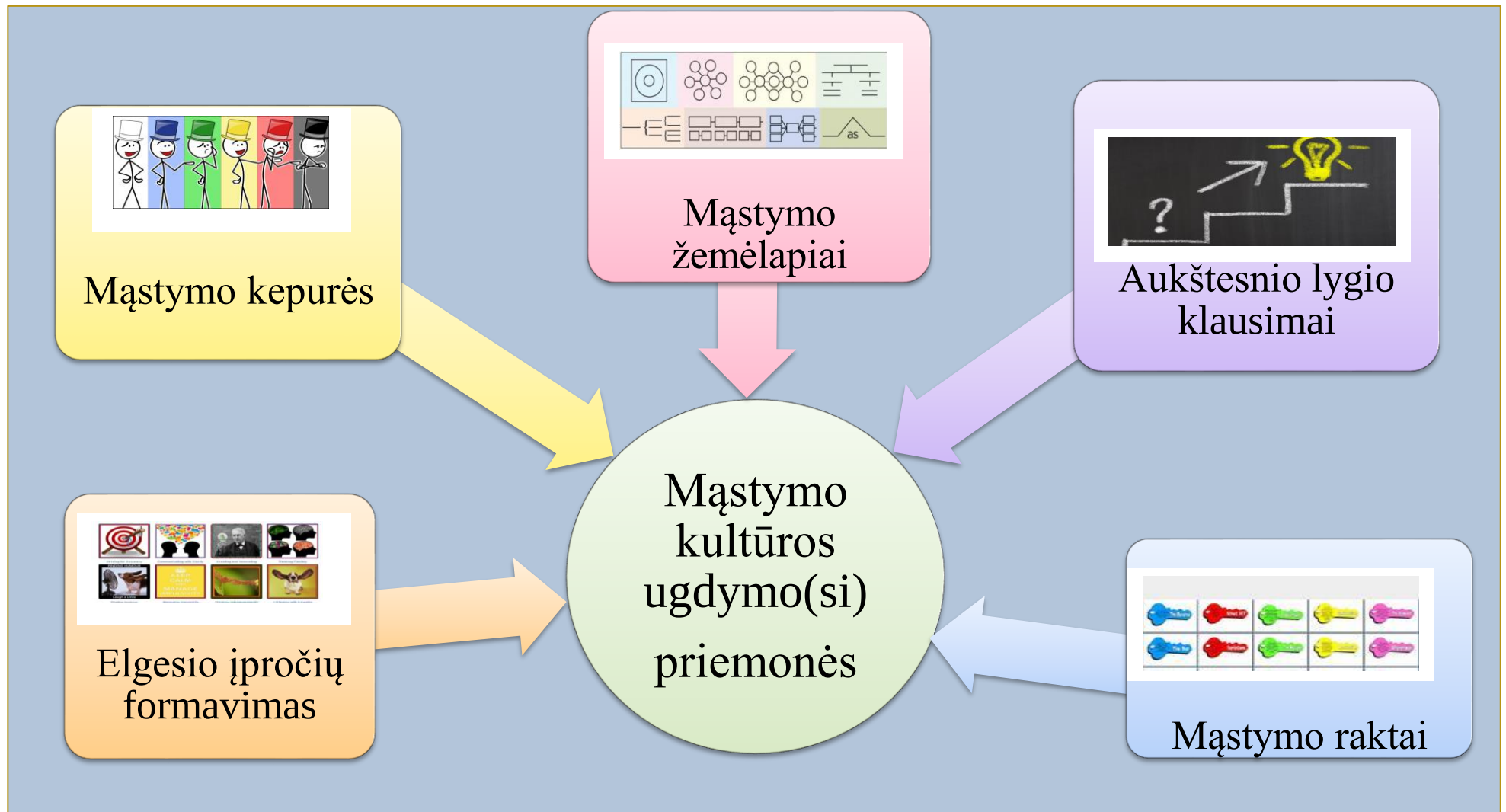
Ugdymo(si) aplinka ikimokyklinio ugdymo(si) grupėje yra ugdymo turinio dalis, jos sukūrimas padeda siekti ikimokyklinio ugdymo tikslo. Vilniaus lopšelio-darželio „Žemyna“ pedagogai kuria ugdomąją aplinką, atsižvelgdami į kokybiško ugdymo kriterijus:

• aplinkoje yra pakankami įvairių ugdomųjų priemonių, skatinančių aktyvią vaiko veiklą, jo smalsumą, kūrybiškumą, mąstymo gebėjimų plėtojimą.

- sudaromos sąlygos vaikui veikti netrukdomai, pačiam pasirinkti priemones, veiklą, žaidimų draugus;
- kuriami šilti, bendradarbiavimu grįsti vaikų, pedagogų, kitų specialistų ir tėvų santykiai, užtikrinantys emociškai palankią aplinką;
- pripažįstamas ir gerbiams kiekvienas vaikas, nepaisant jo socialinio statuso, ugdymosi išgalių, lyties, rasės, tautybės;
- sudaromos sąlygos skleisti kritiniam ir kūrybiniam vaikų mąstymui, skatinamas problemų sprendimas, minčių įvairovė;
- sudaromos sąlygos išgyventi kūrybos ir atradimo džiaugsmą, lavinama vaizduotė, žadinamas jautrumas, smalsumas;
- puoselėjami ir kuriami gyvenimo grupėje ritualai, tradicijos;
- aplinka (grupės erdvė, kitos patalpos, žaidimų aikštelė) yra patraukli, patogi, saugi.

4 pav. Ugdymo(si) priemonės edukacinėje aplinkoje

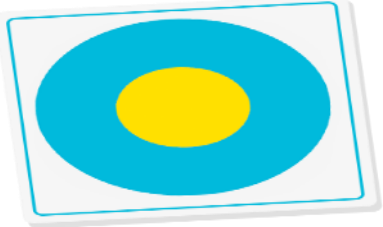
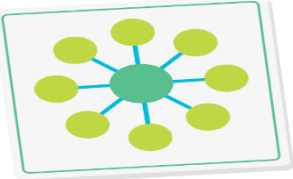
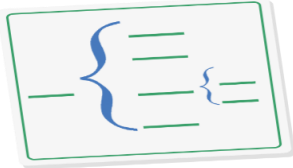
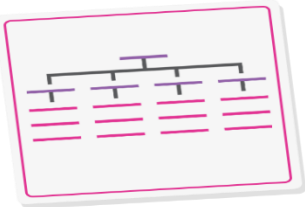
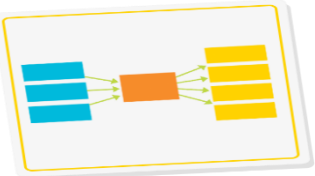
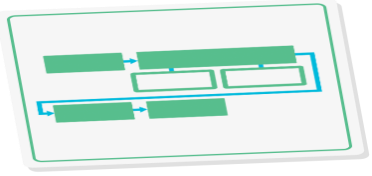

5 pav. Mąstymo kultūros ugdymo(si) priemonės

7.1. MĄSTYMO ŽEMĖLAPIAI

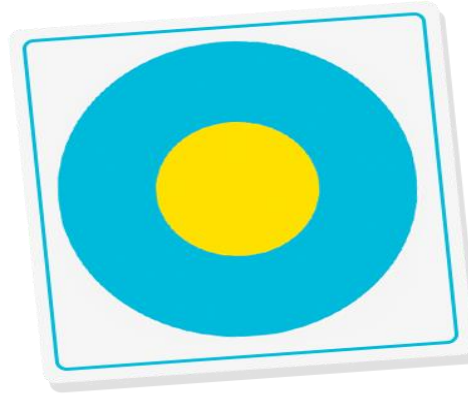
Žemėlapių renkamės pagal tai, kokio mąstymo proceso ugdomojoje veikloje reikia: atpažinti, apibūdinti, palyginti, grupuoti, sudaryti seką, kurti analogijas, išskaidyti visumą į dalis, rasti priežasčių ir pasekmių ryšius. Mąstymo žemėlapiai, paremti intelekto tyrimais, mokantis kognityvinius mąstymo procesus sujungia su vizualiniu informacijos pateikimu.

Kurdami Mąstymo žemėlapius, vaikai natūraliai grafiniais vaizdais, sutartiniais ženklais, raidėmis, žodžiais, piešiniais perduoda savo mintis, jausmus, žinojimą, patirtį.

Apskritimo žemėlapis 	Burbulo žemėlapis 	Dvigubo burbulo žemėlapis 	Skliaustų žemėlapis
Medžio žemėlapis 	Priežasties-pasekmės žemėlapis 	Sekos žemėlapis 	Tilto žemėlapis

6 pav. Mąstymo žemėlapiai

Apskritimo žemėlapis (apibrėžimas kontekste)

Skirtas apibrėžti kontekste. Kitas žodis vietoje “apibrėžimas” yra “minčių lietus” arba galima pasakyti taip: “pasakyk man viską, ką žinai apie...” Šis žemėlapis moko vaikus dalintis informacija bei gilina supratimą, kad jie visada gali sužinoti daugiau.

Papasakokite viską, ką jūs žinote apie tai. Kaip jūs tai apibrėžiate? Koks jūsų kontekstas? Į ką jūs atsižvelgiate? Kokį akademinį žodyną vaikai žino šioje temoje? Kokios sąvokos turi būti apibrėžtos ir suprastos?

1. Nubrėžkite centrinį apskritimą (mažąjį) ir į jį įrašykite (arba įklijuokite paveiksluką) aptariamo objekto/temos pavadinimą – to, ką jūs norite apibrėžti.

2. Nubrėžkite išorinį apskritimą.

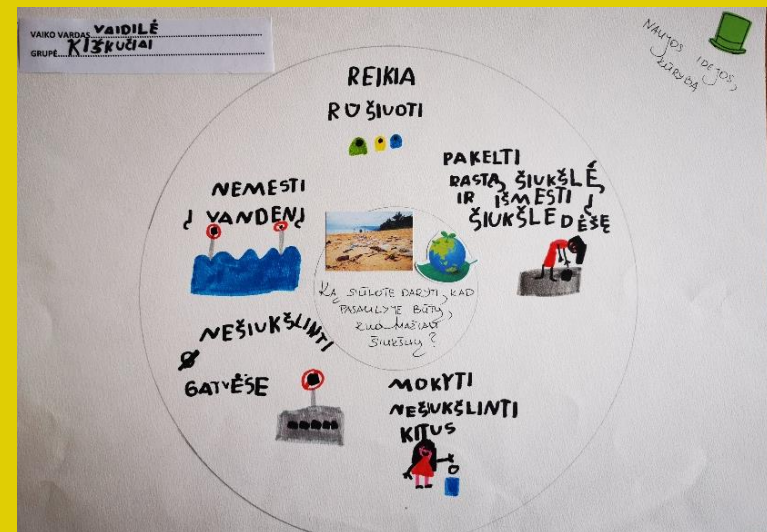
3. Tarp vidinio ir išorinio apskritimų surašykite viską, ką žinote apie objektą.

4. Už išorinio apskritimo nubrėžkite kvadratą – tai vadinama Rėmeliu.

5. Rėmelyje galite parašyti klausimus: “iš kur žinai?”, “Kas čia svarbiausia?”, “Kodėl tu taip galvoji?”. Tai patikrina atsakančiojo turimų žinių šaltinius. Atsakymus į Rėmelio klausimus reikia užrašyti tarp išorinio apskritimo ir Rėmelio.

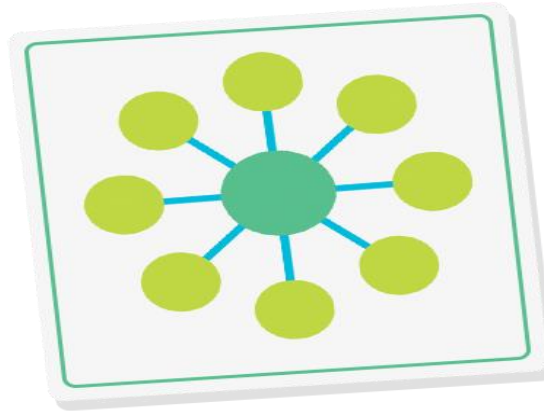
Raktiniai mąstymo žodžiai: kontekstas, užuominos apie kontekstą, sąrašas, apibrėžimas, pasakyti viską, ką žinote, minčių lietus, pasakojimas, reikšmės tyrinėjimas, diskusija.

Pavyzdžiai: pasakyk viską, ką žinai apie...

7 pav. Apskritimo žemėlapių pavyzdžiai

Burbulo žemėlapis (apibūdinimas)

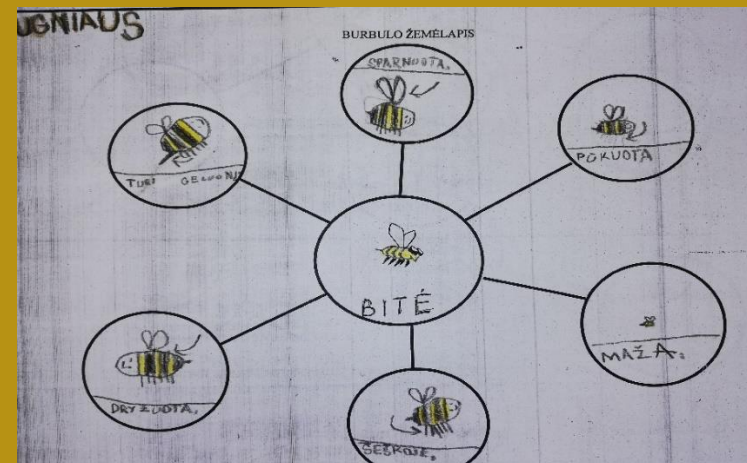
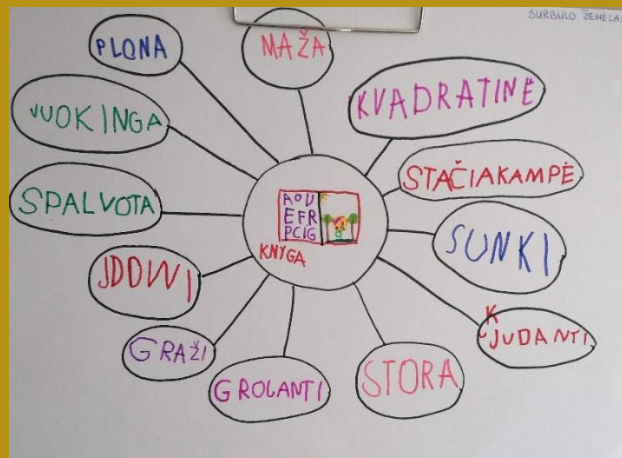
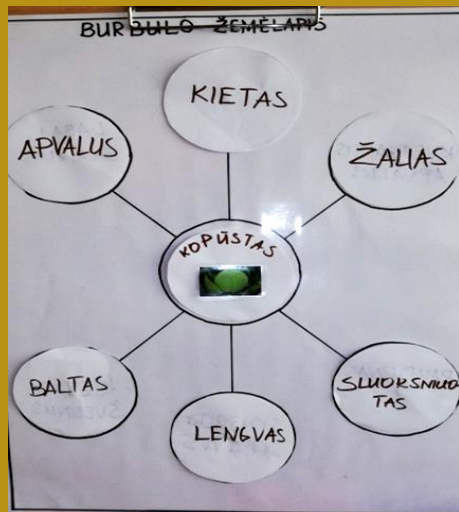
Skirtas apibūdinimui. Kokiais žodžiais apibūdintumėte daiktą, atmosferą, žmogų, veikėją ar pan.? Būtina naudoti apibūdinančius žodžius – būdvardžius ar jų frazes, pažyminius.

Kaip jūs apibūdintumėte šį daiktą, idėją, žmogų? Kokius **būdvardžius** naudotumėte? Kokius svarbius bruožus ar požymius vaikai žino apie tam tikrus žmones, herojus, vietas, dalykus, reiškinius, įvykius?

1. Nupieškite centrinį burbulą.
2. Nupieškite daug burbulų aplinkui, besijungiančių su centriniu. Tai lyg iššūkis mąstymui, nes burbulų skaičius atspindi idėjų skaičių.
3. Centriniam burbului įrašykite aprašomo objekto pavadinimą ar priklijuokite paveikslėlį.
4. Išoriniuose burbuluose rašykite objektą apibūdinančius žodžius ar frazes – būdvardžius ar būdvardžių frazes, pažyminius.

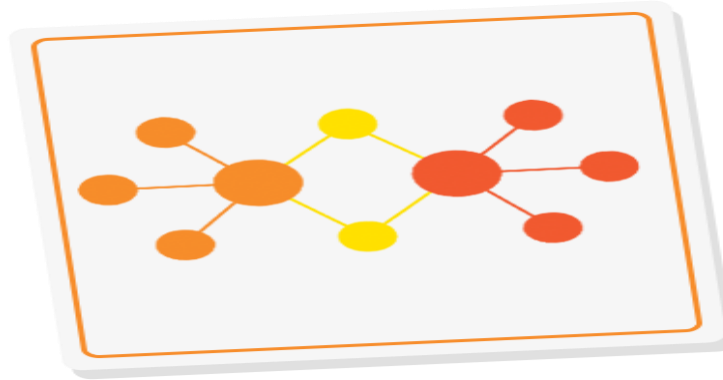
Raktiniai mąstymo žodžiai: apibūdinkite, naudokite vaizdingą kalbą, stebėkite naudodami visus 5 pojūčius, apibūdinkite jausmus, savybes, charakterį, parametrus, savybes.

Pavyzdžiai: sniegas (baltas, purvinas, lipnus, šaltas, beskonis, purus, šiugždantis ir pan.).

8 pav. Burbulo žemėlapių pavyzdžiai

Dvigubo burbulo žemėlapis (panašumų ir skirtumų paieška)

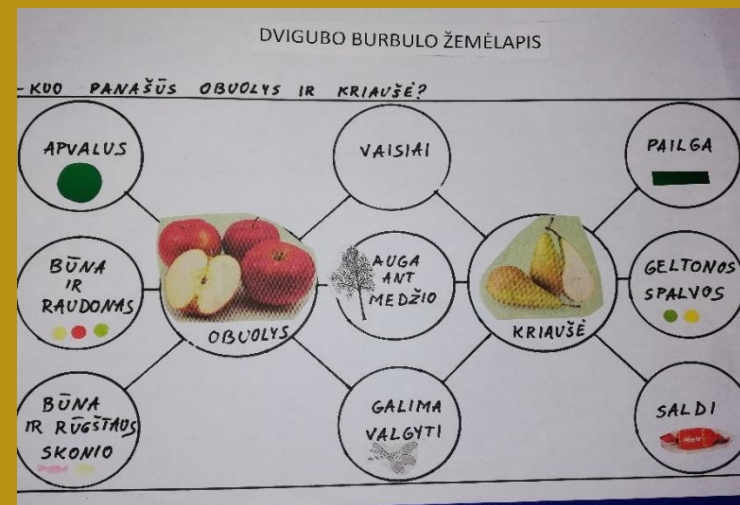
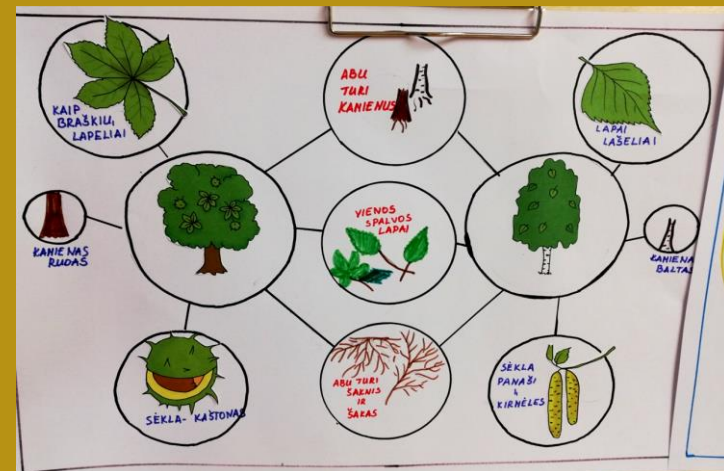
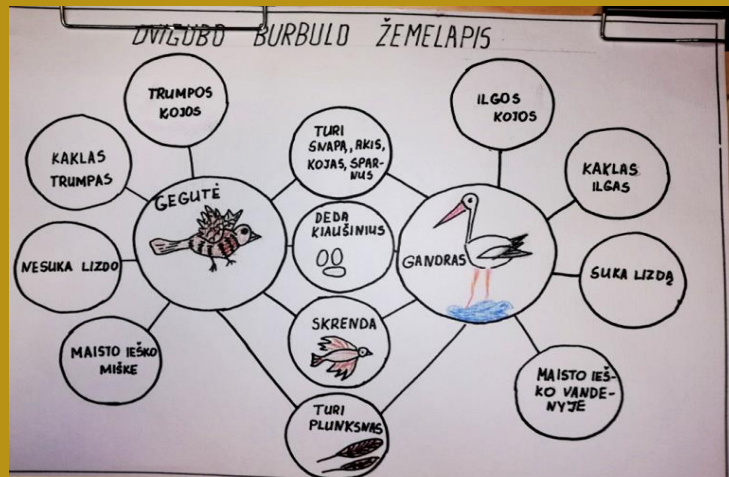

Skirtas panašumų ir skirtumų paieškai. Kokie yra panašumai ir skirtumai? Kokius dalykus vaikai turi palyginti ir supriešinti? Kokias išvadas jie gali padaryti iš šių panašumų ir skirtumų?

1. Nupieškite du didelius apskritimus. Juose įrašykite objektus/žmones/idėjas, kuriuos norite palyginti.
2. Surašykite panašumus į viduryje esančius sujungtus mažesnius apskritimus.
3. Išoriniuose apskritimuose surašykite skirtumus.
4. Pridėkite tiek apskritimų, kiek jums reikia. Kuo jų daugiau, tuo labiau skatiname vaiką mąstyti.

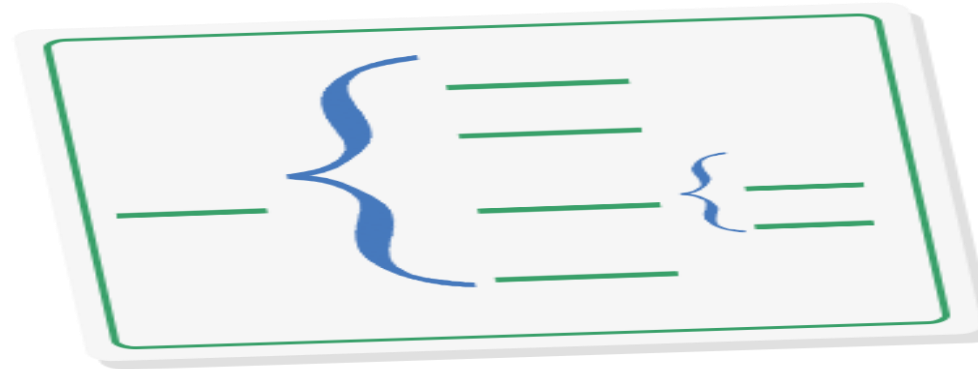
Raktiniai mąstymo žodžiai: palyginkite/supriešinkite, aptarkite panašumus/skirtumus, atskirkite, diferencijuokite.

Pavyzdžiai: varnėno ir varnos palyginimas – panašumai (panaši vardo pradžia “var”, abu turi plunksnas, snapus, abu skraido; skirtumai (varna didesnė, suka lizdus, varnėnas gyvena inkile ir pan.).

9 pav. Dvigubo burbulo žemėlapių pavyzdžiai

Skliaustų žemėlapis (visumos išskaidymas į dalis)

Skirtas išskaidyti visumą į dalis, parodyti struktūrą, komponentus. Visumos dalių išskyrimas padės vaikams suprasti svarbias temas sąvokas/idėjas. Visuma turi būti realus, apčiuopiamas objektas, o ne abstrakti idėja.

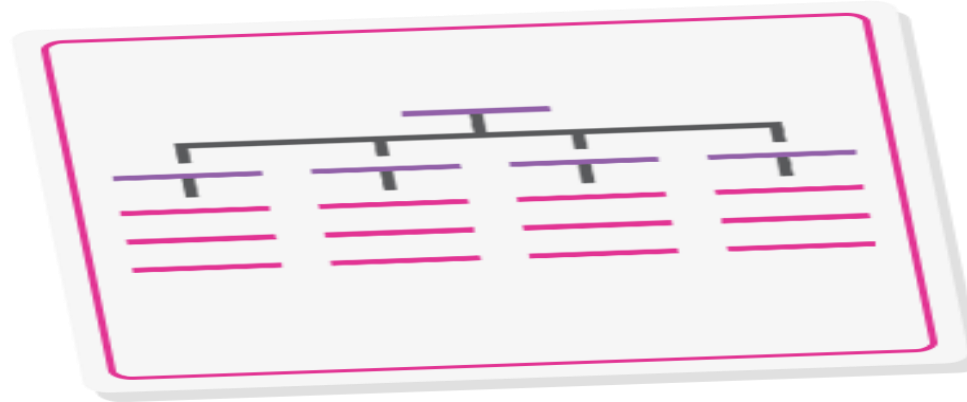
1. Kairėje žemėlapio pusėje, ant linijos užrašykite viso objekto pavadinimą.
2. Toliau surašykite sudėtinės objekto dalis.
3. Gali būti, kad kai kurias dalis galima išskaidyti dar smulkiau – tą taip pat galima pavaizduoti žemėlapyje. Labiau skirtas daiktams, dalims, fiziniams apčiuopiamiems objektams, ryšiui su visuma. Kokios dalys sudaro visa objektą? Ar galima dalis suskirstyti dar smulkiau?

Raktiniai žodžiai: dalys, išskirstyti dalimis, parodyti struktūrą, komponentus, anatomiją.

Pavyzdžiai: žmogaus, gyvūno kūno dalys, augalo dalys, žodžio, sakinio dalys, statinio/konstrukcijos dalys ir pan.

Vilniaus lopšelis-darželis „Žemyna“

Medžio žemėlapis (klasifikavimas, rūšiavimas, grupavimas)

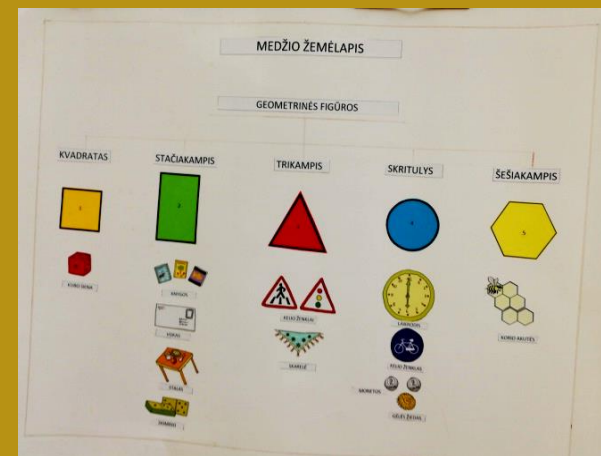
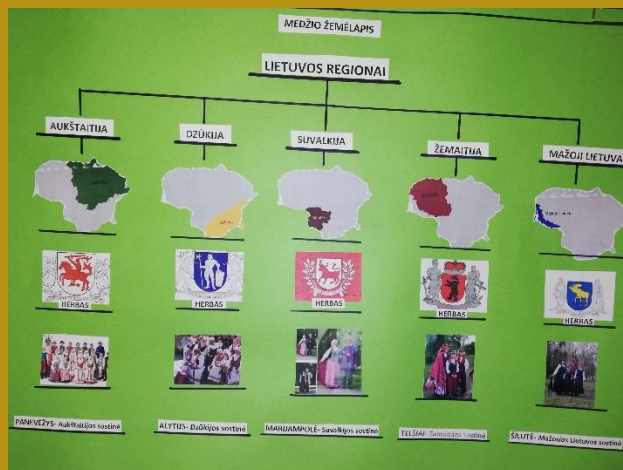
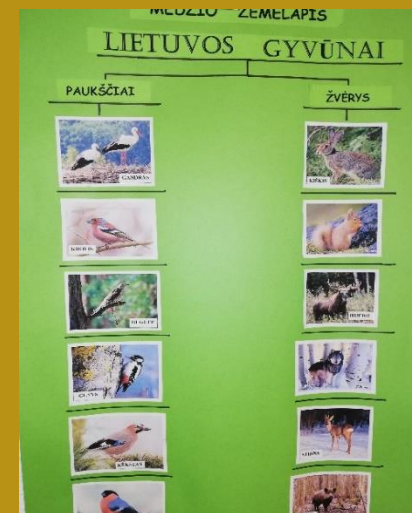
Skirtas klasifikuoti, sugrupuoti, paskirstyti idėjų, žmonių, daiktų grupes.

Kaip galite sugrupuoti pagrindines idėjas, pagalbines idėjas ir detales? Kaip temos informacija gali būti grupuojama į kategorijas? Kokių detalių reikia, kad išsigininti ar papildyti pagrindines idėjas/dalykus?

1. Viršuje pažymėkite tai (daiktai, žmonės, idėjos ar pan.), kas bus klasifikuojama (grupuojama, rūšiuojama ir t.t.)
2. Kitoje eilėje apačioje sužymėkite kategorijas. Jas galima nustatyti iš anksto arba galite leisti žmonėms pasirinkti savo kategorijas.
3. Kategoriją galima išskaidyti į kelias smulkesnes kategorijas.
4. Po kategorijomis ar sub-kategorijomis surašote detales (pavyzdžius).

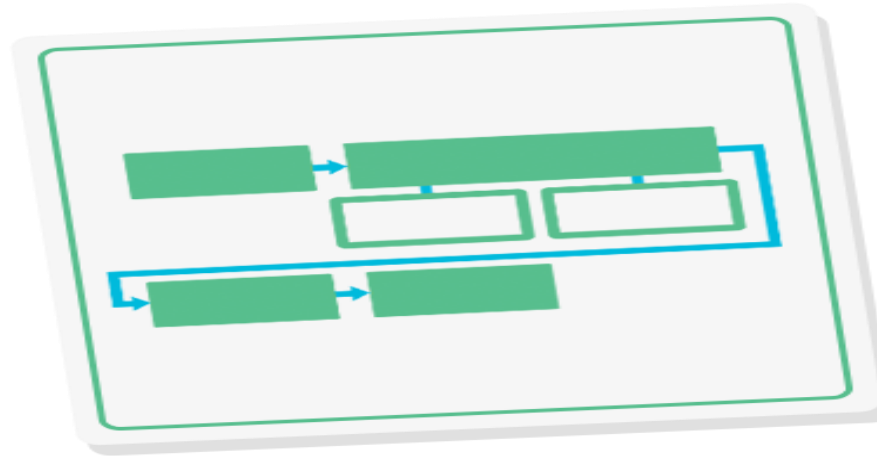
Raktiniai mąstymo žodžiai: klasifikuokite, suskirstikyte, sugrupuokite, kategorizuokite, parinkite pakankamai susijusių detalių, tipai, rūšys, sąrašai, detalės, taksonomija.

Pavyzdžiai: sugrupuojame - Lietuvoje žiemojantys ir išskrendantys paukščiai.

11 pav. Medžio žemėlapių pavyzdžiai

Sekos žemėlapis (sekos sudarymas)

Skirtas sudaryti įvykių/ procesų/eigos sekai. Kokia yra įvykių seka? Kokie yra sekos etapai? Kokią seką ar žingsnius temoje vaikai turi suprasti?

1. Kiekvienas didesnis langelis reiškia svarbų įvykį sekoje.
2. Langeliai sujungiami rodyklėmis, kurios rodo eigą, laiką.
3. Vieną įvykį gali sudaryti keli smulkesni. Tai galima pavaizduoti prie didesniųjų langelių rodyklėmis prijungus mažesnius.
4. Mažesnieji langeliai nėra privaloma žemėlapio dalis.
5. Sekos žemėlapis gali, bet neprivalo turėti atskaitos sistemą.

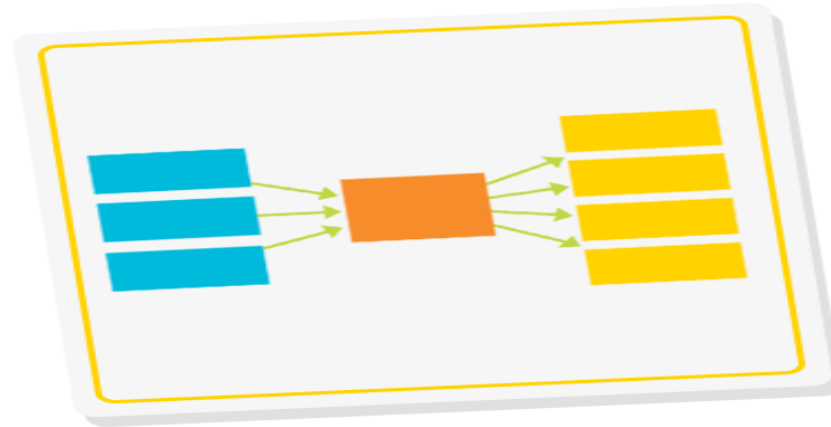
Raktiniai žodžiai: seka, išdėlioti tinkama tvarka, atsiminti, papasakoti, kas vyksta toliau, ciklai, chronologija, pokyčiai, procesai, sudėtinių problemų sprendimas.

Pavyzdžiai: svajonių diena, receptas, projekto planavimas, istorinių įvykių seka, metų laikai, mėnesiai, pasakojimo planas, vabzdžio vystymasis ir pan.

12 pav. Sekos žemėlapių pavyzdžiai

**Priežasties ir pasekmės žemėlapis
(priežasčių ir pasekmių nustatymas)**

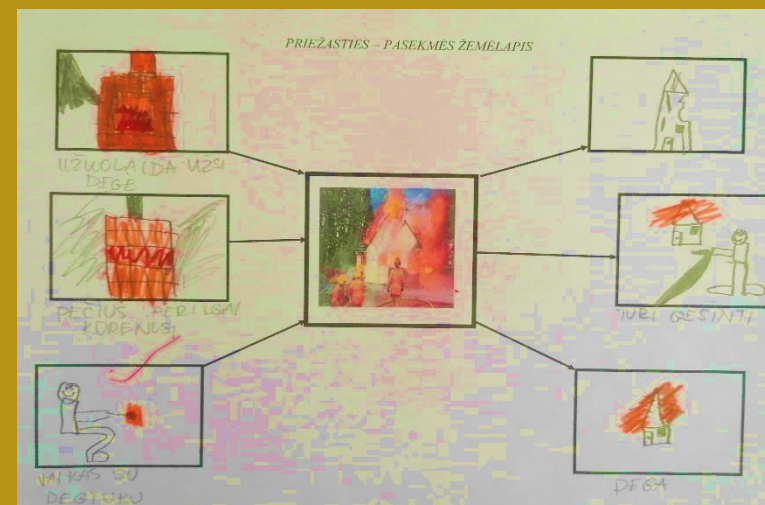
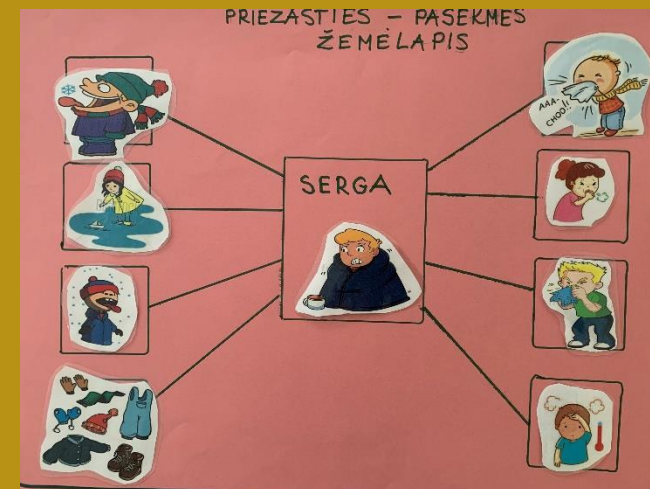
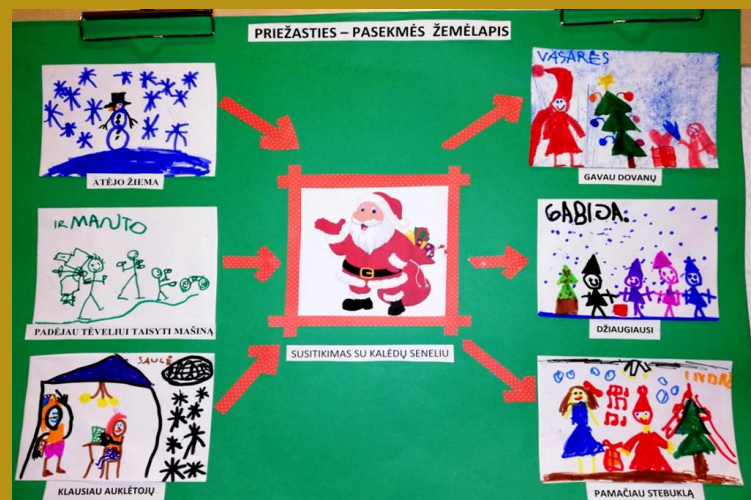
Skirtas padėti išsiaiškinti, kokios yra įvykio priežastys ir pasekmės. Šis žemėlapis nurodo **įvykį**, kas jį sukėlė ir kokios buvo šio įvykio pasekmės. Naudojamas ir pasekmių apgalvojimui, analizei: “jei – tada”, “kai – tada”.

Kaip vaikai gali panaudoti priežasties pasekmės ryšius, kad suprastų svarbius temos įvykius ar sąvokas?

1. Viduriniame langelyje įrašykite **įvykį**.
2. Kairėje pusėje įrašykite tai, kas galėjo sukelti įvykį.
3. Rodyklės turėtų jungti kiekvieną priežastį su įvykiu.
4. Dešinėje surašykite įvykio pasekmes.
5. Dėžučių pridėkite tiek, kiek yra pasekmių.
6. Galima pasirinkti tik vieną žemėlapio pusę.

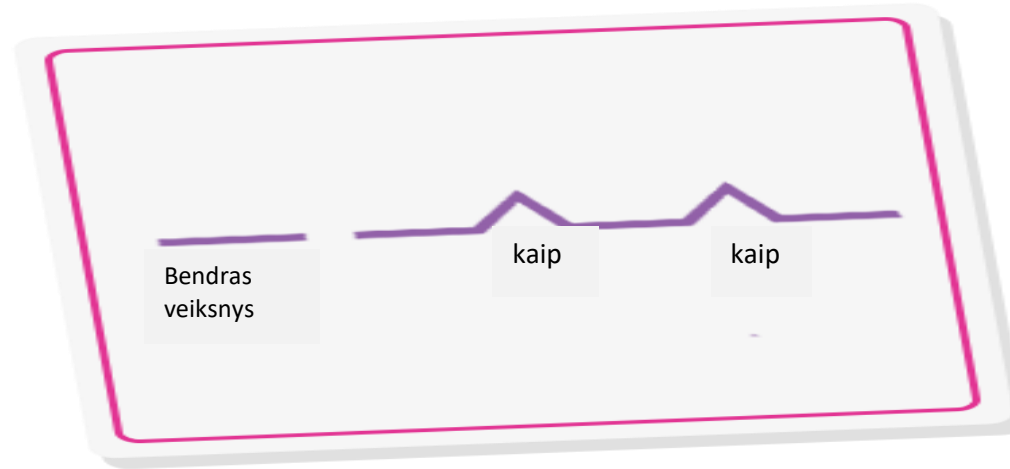
Raktiniai žodžiai: priežastys ir pasekmės, aptarti pasekmes; kas atsitiktų, jei...; nuspėti, pakeisti; kodėl; rezultatai.

Pavyzdžiai: įvykis – praradau kantrybę; priežastys: kas nors tyčiojasi iš manęs, nesuprantu, ką turiu daryti, kažkas man trenkia ar pastumia; pasekmės: mušiosi, nuliūstu, prisidarau bėdos.

13 pav. Priežasties-pasekmės žemėlapių pavyzdžiai

Tilto žemėlapis (analogijų ieškojimas, panašių ryšių nustatymas)

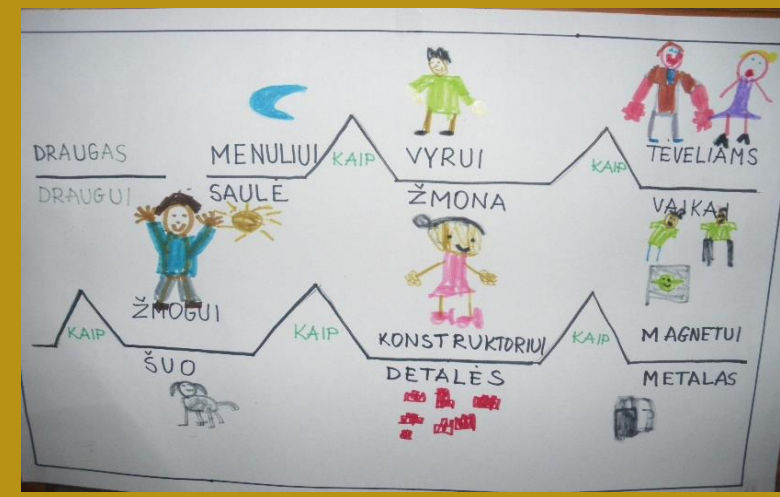
Skirtas rasti panašumus, bendrumus, santykį ar sąryšį.

Kokia analogija naudojama? Kaip vaikai gali susieti naują informaciją su tuo, ką jie jau žino, kad geriau suprastų esmines temos idėjas/sąvokas.

1. Kairėje nurodomas bendras veiksnys – tai, kas vienija visas objektų ar idėjų poras.
2. Poros išdėstytos taip: viena po “tiltu”, o kita virš jo.
3. Tarp porų yra apverstos V raidės formos išnaša, kurioje parašyta “kaip”. Tai reiškia “taip pat kaip ir...”
4. Rezultatai turėtų leisti sudaryti pilnus, logiškus sakinius, pvz.: “Pirštas yra rankos dalis, taip pat, kaip ir ir ratlankis yra rato dalis, taip pat, kaip ir vagonas yra traukinio dalis...”

Raktiniai žodžiai: nustatyti bendrą veiksnį, atspėti taisyklę, interpretuoti simbolius, suvienodinti; metafora, alegorija, santykis.

Pavyzdžiai: autorius/kūrinys, profesijos/daiktai, metų laikai /mėnesiai, kelio ženklai ir jų grupės, abėcėlės raidės/paveikslėliai, veikėjas ir knygos pavadinimas, valstybės ir sostinės, augalai ir jų vaisiai/ sėklos ir pa

14 pav. Tiltų žemėlapių pavyzdžiai

7.2. E. de BONO ŠEŠIOS MĄSTYMO KEPURĖS

„Šešių mąstymo kepurė“ metodas numato šešias skirtingas mąstymo kryptis (faktai, emocijos, geranoriškumas, atsargumas, kūrybiškumas ir mąstymo proceso kontrolė), jas susiejant su spalvotomis kepurėmis. Kepurė kaip simbolis nurodo vaidmenį ir reiškia žmonių elgesio taisykles. Metodo esmę sudaro paralelinis mąstymas, kai visi dalyviai vienu metu dėvi vienodos spalvos „kepurę“, t. y. stengiasi atlikti vieną veiksmą: susikaupia prie informacijos (baltoji kepurė), stengiasi numatyti pavojus (juodoji kepurė), generuoja naujas idėjas (žalioji kepurė), išsako jausmus (raudonoji kepurė) ir pan. „Kepurės“ gali būti naudojamos po vieną arba sudaroma tam tikra jų seka.

Mąstymo kepurės	Aprašymas	Keliami klausimai
 FAKTAI	Tai informacija ir klausimai Du pagrindiniai baltosios kepurės panaudojimo būdai yra šie: mąstymo stimuliavimas ir mąstymo tikrinimas.	Kokią informaciją mes turime? Kokios informacijos dar mums reikia? Kaip gausime tą informaciją, kurios mums reikia?
 EMOCIJOS	Tai emocijos, intuicija ir jausmai Nereikia pateisinti jausmų. Du pagrindiniai raudonos kepurės naudojimo būdai yra atskleisti jausmus, įvertinti ir pasirinkti.	Kaip aš dabar jaučiuosi?
 TEIGIAMOS PUSĖS	Tai optimizmas, nauda, teigiamos pusės Geltonoji kepurė yra logiška: reikia pateikti optimistinę požiūrį paremiančius argumentus.	Kam reikia tai daryti? Kokia bus nauda? Kodėl tai galima daryti? Kodėl tai bus gerai?

 TRŪKUMAI, PROBLEMOS	Tai atsargumas, sveikas protas ir kritinis vertinimas Verta prisiminti, kad juodosios kepurės tikslas yra ne užsipulti, bet išanalizuoti idėją ar situaciją. Dvi pagrindinės juodosios kepurės panaudojimo paskirtys yra: rasti silpnybes/trūkumus ir atlikti (i)vertinimą.	Ar tai tikra? Ar tai pavyks? Kokios yra silpnosios pusės? Kas čia negerai?
 IDĖJOS	Tai kūrybiškas mąstymas Su šia kepure mes keliame idėjas ir hipotezes, atskleidžiame naujas galimybes ir siūlome alternatyvas veiklai bei mąstymui, prognozuojame, fantazuojame ir provokuojame.	Kokių idėjų turime?
 IŠVADOS	Tai mąstymo organizavimas ir galvojimas apie mąstymą Mėlynoji kepurė dažniausiai naudojama mąstymo sesijos pradžioje, viduryje ir pabaigoje. Penki pagrindiniai panaudojimo būdai: 1. Tikslų apibrėžimas; 2. Mąstymo darbotvarkės parengimas; 3. Pastebėjimai ir komentarai; 4. Sprendimo apie kitą žingsnį priėmimas; 5. Rezultatų išryškinimas ir apibendrinimas.	Kaip toli mes nuėjome? Ką daryti toliau? Kokio rezultato tikimės? Prie kokių išvadų priėjome? Ko išmokome? Iš kur žinome tai, ką žinome?

7.3. MĄSTYMO ĮPROČIAI

Ugdytinių pasiekimai paprastai atsispindi vaikų gebėjimuose sėkmingai atlikti įvairias veiklas savarankiškai ir bendradarbiaujant, todėl užduotys, kurioms reikia išugdyto mąstymo, gali būti atliktos pasitelkiant veiksmingus mąstymo įpročius. A. L. Costa ir B. Kallickas, įkūrę specialų mąstymo įpročių institutą, mąstymo įpročių taikymo praktikoje galimybes sieja su kiekvieno žmogaus pasirinktu apgalvotu elgesiu, sprendimu taikyti tam tikras elgesio strategijas, žinojimu, kada jas taikyti, įgūdžių turėjimu ir gebėjimu juos taikyti.

Mąstymo įpročių atmintinė:

1. **Atkaklumas** (atkaklus tikslo laikymasis, rezultatų siekimas ieškant būdų judėti į priekį).
2. **Impulsyvumo valdymas** (ramus, apgalvotas elgesys).
3. **Nuoširdus ir empatiškas klausymasis** (savo protinės energijos skyrimas kitų idėjoms ir mintims, kitų požiūrio ir jausmų supratimui).
4. **Mąstymo lankstumas** (gebėjimas matyti alternatyvas, apsvarstyti įvairias galimybes).
5. **Mąstymas apie savo mąstymą, t. y. savo mąstymo refleksija** (savo minčių, strategijų, jausmų, veiksmų supratimas ir jų poveikis kitiems).
6. **Tikslumo siekimas** (geriausių rezultatų siekimas, aukštų standartų užsibrėžimas, būdų nuolatos tobulėti paieška);
7. **Klausimų kėlimas ir problemų suvokimas** (problemų, kurias reikia spręsti paieška);
8. **Turimų žinių taikymas naujose situacijose** (praktinis naudojimas to, kas buvo išmokta);
9. **Aiškus ir tikslus mąstymas bei bendravimas** (aiški kalba bendraujant žodžiu ir raštu, vengiant apibendrinimų, iškraipymų, netikslumų);
10. **Duomenų surinkimas visais pojūčiais** (skonių, lytėjimu, kvapu, klausa, rega – naudojantis visomis gamtos suteiktomis galimybėmis);
11. **Kūryba, vaizduotė, inovacijos** (naujų ir neįprastų idėjų išbandymas, originalumas, laisvumas);
12. **Reagavimas su nuostaba ir pagarba** (paslaptingo, intriguojančio pasaulio atradimas);
13. **Atsakingas rizikavimas** (nuotykių paieška, naujų dalykų išbandymas);
14. **Humoro jausmas** (rasti tai, kas netikėta, žaisminga, smagu, gebėjimas pasijuokti iš savęs);
15. **Mąstymas drauge** (gebėjimas dirbti ir mokytis kartu su kitais, komandoje);
16. **Atvirumas nuolatiniam mokymuisi** (mokytis iš patirčių, didžiulis, bet likti kukliam, pripažįstant, kad yra dalykų, kurių nežinome, atsispyrimas sąstingiai).

Šaltinis: Costa A. L., Kallick B. Learning and leading with habits of mind, 2008

Lopšelio-darželio „Žemyna“ bendruomenė nustatė svarbiausias ugdytinių elgesio įpročio problemas ir pagrindinį dėmesį skiria šių keturių įpročių ugdymui:

IMPULSYVUMO VALDYMAS

- Tai yra gebėjimas nusiraminti, atsipalaiduoti.
- Jausmų raiška tinkamais būdais, jausmų raiškos kontrolė.
- Gebėjimas laikytis susitarimų, taisyklių.
- Suvokimas, kad patys galime kontroliuoti daugelį situacijų.
- Tai plano ar strategijos pasirinkimas ir pasekmių numatymas prieš imantis veiksmų.

ATKAKLUMAS

- Atkalumas yra gebėjimas gana ilgą laiką amžiaus galimybių ribose nepalikti atliekamos veiklos.
- Tai yra ilgalaikio dėmesingumo išlaikymas, gebėjimas išsaugoti svarbią informaciją bei idėjas atmintyje, kurias ateityje vaikas gali panaudoti įvairiose veiklose ir situacijose, nepasimesti nesėkmės situacijoje, didelėmis pastangomis pasiekti sėkmės.
- Atkaklumo pagrindas yra vaiko noras daryti įtaką aplinkiniam pasauliui, noras pasiekti tikslų.

KLAUSIMŲ KĖLIMAS IR PROBLEMŲ SUVOKIMAS

- Tai klausimų kėlimas, ieškant priežasties-pasekmės ryšio.
- Problemų sprendimas - tai gebėjimas suprasti, įvertinti, interpretuoti ir pritaikyti žinias iššūkių, sudėtingų užduočių ar sunkumų sprendimui.
- Klausimo kėlimas ir problemos suformulavimas dažnai yra svarbesni nei pats sprendimas.

BENDRADARBIAVIMAS IR MĄSTYMAS DRAUGE

- Tai yra gebėjimas veikti ir mokytis kartu su kitais, komandoje.
- Kiti žmonės yra vertingi informacijos šaltiniai, jie padeda mums mąstyti, drauge kelti klausimus ir daryti išvadas.
- Bendradarbiavimas ir mąstymas drauge suteikia galimybę ugdytiniams išgirsti kitokią nuomonę, mokytis diskutuoti, prisiimti atsakomybę už savo ir kitų ugdymąsi.
- Tai gebėjimas mąstyti drauge su kitais, argumentuoti idėjas ir išbandyti problemos sprendimo strategijas su kitais. Kritiško grįžtamojo ryšio priėmimas.

7.4. AUKŠTESNIO LYGIO KLAUSIMAI

„ATSAKymo VERTĖ PRIKLAUSO NUO KLAUSIMO KOKYBĖS“

John Counter (1799-1862)

„Kiekvieno gero mokytojo „įrankių dėžutėje“ labai vertingas dalykas turėtų būti klausinėjimas. Taip, kaip įgudęs mechanikas pasirenka tinkamą įrankį savo darbui ir teisingai jį naudoja, geras mokytojas naudoja tinkamo lygio klausimus ir tinkamas klausinėjimo technikas“ (William G. Camp)

„Jei norime, kad vaikai įsitrauktų į labiau kūrybiškus ir mintis stimuliuojančius procesus, mes, pedagogai, turime skatinti juos klausti aukštesnio lygio klausimus“ (Karron G. Lewis „Efektyvumo mokymo centras“).

Reflektyvus klausinėjimas – klausimų ir terminų naudojimas, norint paskatinti ugdytinius pagalvoti ne tik apie tai, „ką“ mąsto (faktų žinojimas), bet ir apie tai „kaip“ jie mąsto (kritiška refleksija).

Klausimai turėtų būti:

- Tikslingi (siekiama tam tikro tikslo);
 - Aiškiai išdėstyti (vaikai supranta prasmę);
 - Trumpi (naudojamas minimalus žodžių kiekis);
 - Provokuojantys mąstymą (stimuliuoja mintis ir atsakymus);
 - Tiriamieji (kviečia „ieškoti „giliau“, provokuoja tolimesnius klausimus);
 - Pritaikyti grupės lygiui (tinkami ir diferencijuoti)
- Suplanuoti;
 - Logiški ir nuoseklūs;
 - Skirti visai grupei;
 - Suteikiantys vaikui laiko pagalvoti;
 - Subalansuotas faktų-minčių santykis;
 - Nesikartojantys;
 - Klausimai pašnekesio tonu;
 - Sukurti taip, kad reikalautų išsamaus atsakymo;
 - Stimuliuoti kritišką mąstymą.

Vilniaus lopšelis-darželis „Žemyna“

Metakognityviniai klausimai:

1. Iš kur žinai?
2. Kas svarbiausia?
3. Kodėl tu taip galvoji?
4. Kodėl dabar pakeitei nuomonę?
5. Kas šitoje temoje yra įdomaus?
6. Ar yra kitas būdas tai padaryti?

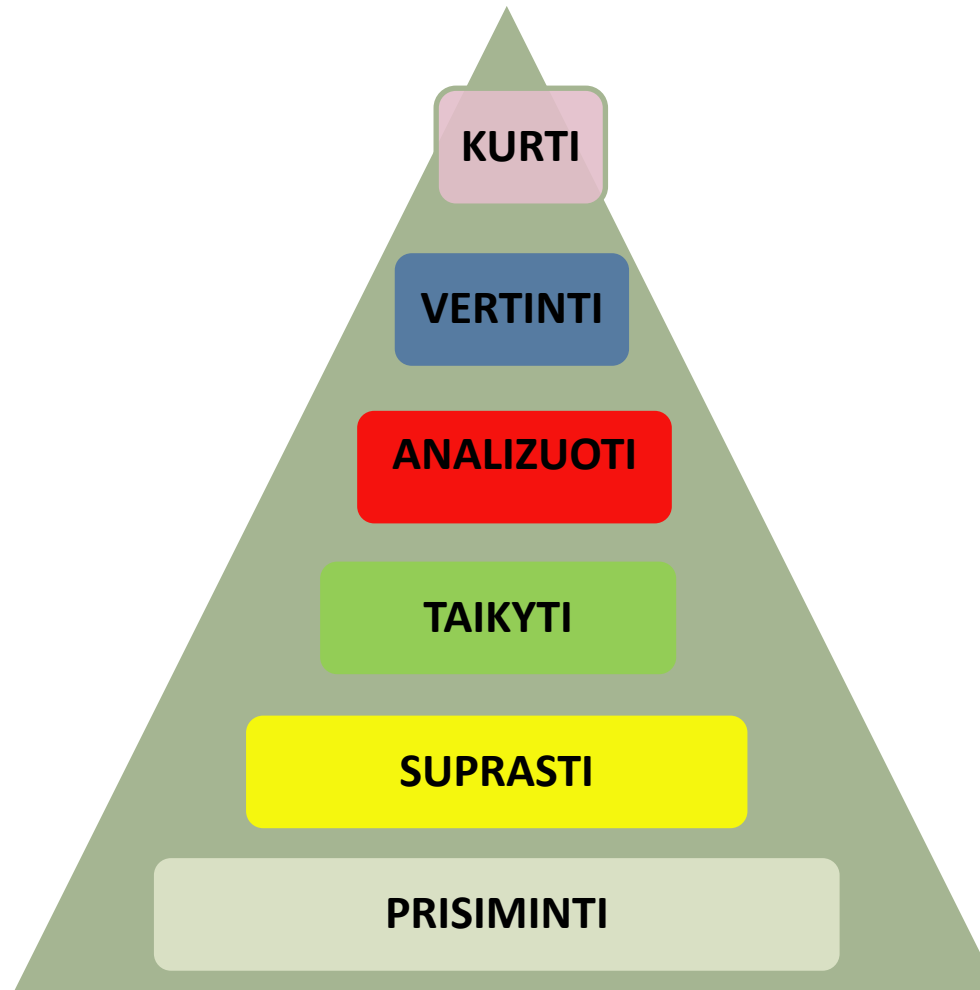
Mąstymo klausimai

- Į juos sunkiau atsakyti;
- Priverčia susimąstyti;
- Gali turėti daugiau nei vieną atsakymą.

Mąstymą skatinantys klausimai:

1. Kodėl tu taip galvoji ...?
2. Kas jeigu...?
3. Kaip jaustumėisi, jei...?
4. Kas gali...?
5. Ką norėtum...?
6. Kaip padarytum...?
7. Kodėl ...bus...?
8. Kas nutiktų, jeigu...?
9. Ką tu manai...?

Klausimai, ugdantys aukštesnio lygio mąstymo gebėjimus, paremti B. Bloom'o taksonomijos piramide:

15 pav. B. Bloom'o taksonomijos piramidė

7.5. MĄSTYMO RAKTAI

- „Mąstymo raktai“ reikalingi mokantis dirbti drauge, siekiant linksmiau ir įdomiau organizuoti ugdomąjį procesą.
- Kiekvienas raktas atveria naują perspektyvą ar požiūrį, kad būtų greitai sukurtos naujos idėjos ir veiklos kryptys.
- „Mąstymo raktai“ pažadina mūsų genialias idėjas.

8. VAIKO PASIEKIMŲ IR PAŽANGOS VERTINIMAS

Vertinimo tikslas – atpažinus bei įvertinus, ką vaikas jau žino, supranta, geba, numatyti tolesnio ugdymosi poreikius.

Vertinimo uždaviniai:

- padėti vaikui pažinti save, suprasti savo stipriąsias ir silpnąsias puses, įsivertinti;
- padėti pedagogui išvelgti vaiko ugdymosi galimybes, nustatyti problemas ir spragas, diferencijuoti ir individualizuoti ugdymą;
- suteikti tėvams (globėjams) informaciją apie vaiko ugdymąsi;
- pedagogui įsivertinti savo darbo kokybę, planuojant tolimesnį ugdymą.

Kokybiško vertinimo požymiai:

- Pagrįstas (rinkti, fiksuoti, analizuoti vertinimo tikslą atliepiančius įrodymus apie vaiką.
- Įvairiapusis (stengtis surinkti kuo daugiau įvairesnių įrodymų apie stebimą vaiko gebėjimą, pasitelkiant kuo įvairesnius įrodymų rinkimo būdus.
- Patikimas (surinkti pakankamai informacijos apie susiformavusį vaiko gebėjimą, kad galėtume priimti teisingus sprendimus dėl vėlesnio ugdymo.
- Autentiškas (vertinimą atlikti realiomis sąlygomis, kad jis būtų kuo autentiškesnis ir naudingesnis, leistų pastebėti, kaip vaikas elgiasi kasdienio ugdymo situacijose.
- Objektivus (atskirti objektyvius faktus nuo subjektyvių)
- Teisingas (kiekvienam vaikui suteikti visas galimybes pasirodyti geriausiai, atsižvelgiant į jo ypatumus ir poreikius)

Vaikų pasiekimų ir pažangos vertinimas įstaigoje atliekamas pagal **dešimt vaiko ugdymo(si) sričių**, vadovaujantis kiekvienos srities išskirta esmine nuostata ir esminiu gebėjimu, kuriuos vaikas turėtų įgyti iki 6-erių metų (per visą ikimokyklinio ugdymo(si) laikotarpį). Vaikų turimi gebėjimai, žinios ir supratimas, nuostatos bei jų kaitos žingsniai naudojami kaip kriterijai, stebint vaikų ugdymąsi ir vertinant jų pasiekimus bei pažangą. Vaikų turimi gebėjimai, žinios ir supratimas, nuostatos palyginami su numatytais Pasiekimų apraše ir taip išsiaiškinama, ko vaikas yra pasiekęs, kokia jo pažanga per tam tikrą laikotarpį.

Vaiko ugdymo(si) pažangos vertinimą atlieka grupės pedagogai. Vaiko gebėjimai aprašomi du kartus per metus, esant poreikiui ir dažniau.

Pasiekimų vertinimo tipai:

- **Diagnosticinis vertinimas** atliekamas tada, kai auklėtojas pradeda dirbti su nauja vaikų grupe, kai į grupę ateina naujokas, kai išryškėja nauji vaikų ugdymosi poreikiai, siekiant pažinti vaikus ir numatyti artimiausius jų ugdymosi žingsnius.

Diagnosticinis vertinimas taip pat naudojamas aiškinantis, ar pasiekti iškelti vaiko ugdymosi uždaviniai, kokia yra vaiko pažanga per numatytą laikotarpį, kokie individualūs jo ugdymosi poreikiai.

- **Formuojamasis vertinimas** atliekamas tada, kai auklėtoja kartu su vaiku nori aptarti, ką jis nuveikė, išmoko, kas patiko ir ką dar norėtų nuveikti, numatant tolimesnius veiklos žingsnius.

- **Apibendrinamasis vertinimas** atliekamas mokslo metų pabaigoje, siekiant nustatyti, ko vaikas pasiekė vienuolikoje ugdymosi pasiekimų sričių, ar vaiko ugdymosi pasiekimai atitinka ikimokyklinio ugdymo programoje numatytus rezultatus, kokia vaiko pažanga, kokios jo stiprios savybės ir tobulintinos sritys.

Vaiko pasiekimų rinkimo būdai:

- naudojantis lopšelio-darželio „Žemyna“ mokytojų sukurtais vaikų pasiekimų ir pažangos vertinimo įrankiais;
- stebint ir užrašant;
- fotografuojant;
- darant vaizdo ar garso įrašus;
- renkant vaiko individualiai sukurtus Mąstymo žemėlapius;
- kaupiant vaikų darbelius ir užfiksuojant komentarus apie juos;
- kalbant su vaiku (apie tai, ką jie veikia, jaučia, mąsto, kaip jiems sekasi, kas jiems įdomu, ką jie jau žino, geba, ką dar norėtų sužinoti, veikti);
- kalbant su tėvais, specialistais.

Renkant vaikų pasiekimų įrodymus, būtina atrasti esminius vaiko pasiekimų požymius (požymiai aprašyti sukurtų vertinimo įrankių lentelėse) ir juos fiksuoti. Svarbiausi vaiko pasiekimus atskleidžiantys įrodymai saugomi vaiko pasiekimų aplanke.

Vaiko pasiekimų aplanką sudaro:

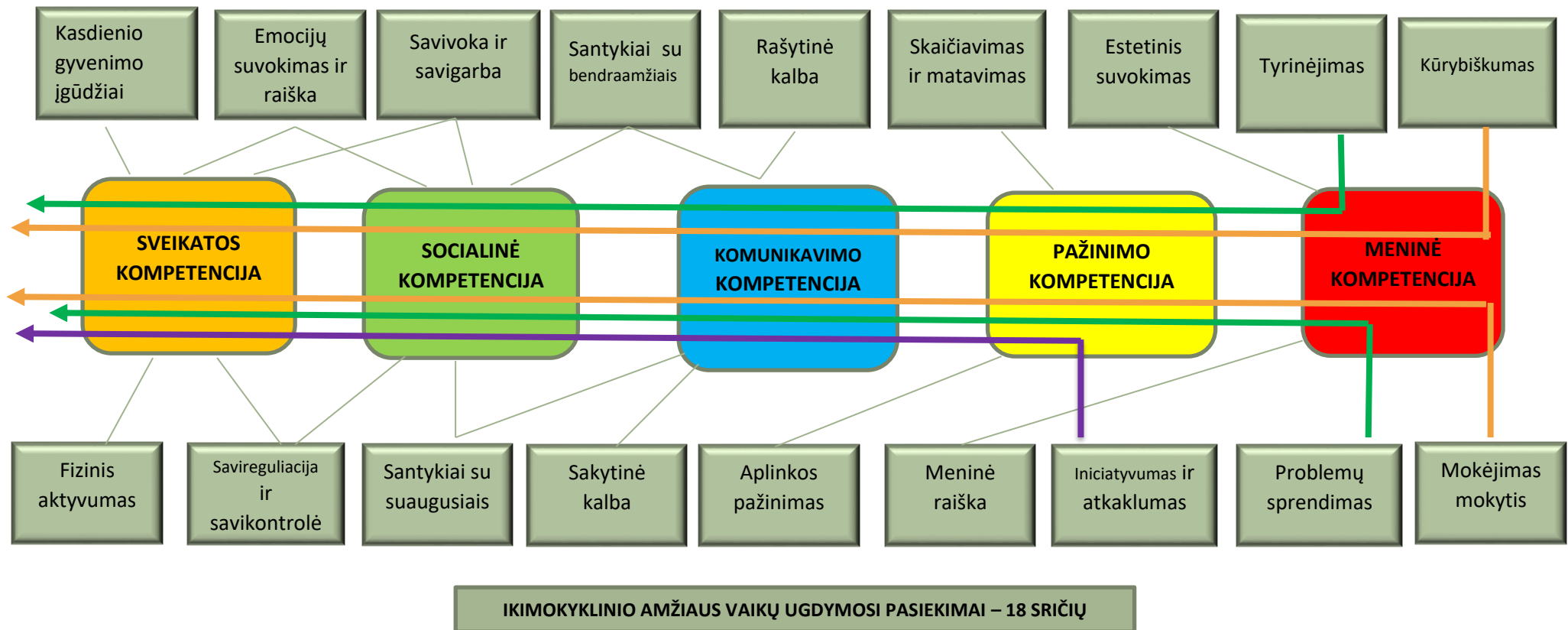
- vaiko pasiekimų vertinimo lentelė;
- vaiko ugdymosi pažangos fiksavimas, naudojant voratinklio diagramą;
- mąstymo žemėlapiai;
- vaiko meninės raiškos darbai (gali būti jų nuotraukos);
- vaiko kalbėjimo pavyzdžiai;
- elgesio situacijų aprašymai;
- nuotraukos.

Informavimas apie vaiko pasiekimus ir pažangą:

Apie vaiko ugdymo(si) pasiekimus tėvai/globėjai supažindinami individualiai (pastebėjus naujus vaiko gebėjimus, atsižvelgus į tėvų pageidavimus).

9. IKIMOKYKLINIO IR PRIEŠMOKYKLINIO UGDYMO PROGRAMŲ DERMĖ

Mums svarbu, kad vaikas kuo sklandžiau pereitų nuo ugdymosi pagal ikimokyklinio ugdymo programą prie ugdymosi pagal priešmokyklinio ugdymo programą. Ikimokyklinio ugdymo programoje iškelti tikslai, uždaviniai, plėtojamos kompetencijos, pasiekimai suderinti su numatytais priešmokyklinio ugdymo programoje. Ikimokyklinio ugdymo programoje numatytos ugdymosi pasiekimų sritys bei vertybinės nuostatos ir esminiai gebėjimai kloja pagrindus Priešmokyklinio ugdymo bendrojoje programoje išskirtoms penkioms kompetencijoms – sveikatos, socialinei, komunikavimo, pažinimo, meninei.

16 pav. Ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaiko pasiekimų dermė

Vilniaus lopšelis-darželis „Žemyna“

10. LITERATŪRA

1. Almonaitienė, J. (1995). Kūrybingumo ir inovacijų psichologija. Kaunas: Technologija.
2. Aramavičiūtė, V., Jasiūnaitė, P. Žaidimas kaip vaiko socializacijos veiksnys ikimokykliniame amžiuje. [žiūrėta 2014-05-13]. Prieiga per internetą: http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/2011_26/70-81.pdf
3. Arthur, J., Warning, M. , Coe, R. , Hedges, L. V. (2012). Research methods and methodologies in education. London: Sage.
4. Bandura, A. (2009) Socialinės minties veiksmo pagrindai: socialinė kognityvinė teorija. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
5. Bitinas, B. (2000). Ugdymo filosofija. Vilnius: Enciklopedija.
6. Bono de E. Mąstyk kitaip. Vilnius : Alma littera, 2008.
7. Castle, K. (2012). Early childhood teacher reseach: from questions to results. London: Routledge.
8. Costa A.L., Kallick B. Learning and leading with habits of mind, 2008
9. Coughlin, Pamela A. (1997). Į vaiką orientuotų grupių kūrimas. Vilnius: Lietus.
10. Dewey J. (2013). Demokratija ir ugdymas. Klaipėda: Baltic printing Hause.
11. Duobleinė L. Šiuolaikiniai mąstymo ir jo ugdymo tyrimų projektai. Acta Paedagogica Vilnensia, Nr.8,2001.
12. Dodge D., Colker L., Heroman C., Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas, Vilnius: Presvika, 2007.
13. Geros mokyklos koncepcija (2015). Prieiga internetu: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/f2f65120a7bb11e5be7fbe3f919a1ebe>
14. Gučaitė, R., Kazlauskienė, A. ir kt. (2012). Mokymosi mokytis strategijos. Mokymasis bendradarbiaujant: būdai, aplinkos šaltiniai, metodai. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
15. Hageman, Ch., Burner, I. (2004). Vaikų rengimas mokyklai. Kaunas: Šviesa.
16. Hopkins, D. ir kt. (1998). Kaita ir mokyklos tobulinimas. Vilnius: Tyto alba.
17. Ikimokyklinio, priešmokyklinio ir pradinio ugdymo dermė. Tyrimo ataskaita, 2012. Prieiga internetu: http://www.ikimokyklinis.lt/uploads/files/dir574/dir28/dir1/15_0.php.
18. Ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų aprašas, Klaipėda: Baltic Printing House , 2014. Prieiga internetu: http://www.ikimokyklinis.lt/uploads/files/dir795/dir39/dir1/1_0.php
19. Ikimokyklinio ugdymo kokybė. Švietimo problemos analizė, ŠMM, 2012, rugsėjis Nr. 13 (77), ISSN 1822-4156. 4. 2 3
20. „Ikimokyklinio ugdymo metodinės rekomendacijos“ (2015). Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
21. Jacikevičienė, O. (2001). Vaikystės pedagogų nuostatos mokymosi bendradarbiaujant atžvilgiu. Pedagogika Nr. 50.
22. Janiūnaitė, B. (2004). Edukacinės inovacijos ir jų diegimas. Kaunas: Technologija.

23. Jankauskienė, L., Monkevičienė, O., Beinorienė, R. ir kt. (2006). Metodinės rekomendacijos ikimokyklinio ugdymo programai rengti. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras
24. Jensen E. Tobulas mokymas. Vilnius: AB OVO, 2001.
25. Juodaitytė, A. (2003). Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Vilnius: UAB Petro Ofsetas.
26. Kaffemanas R. Mąstymo psichologija. Šiauliai: Šiaulių leidykla, 2001.
27. Kuginytė-Arlauskienė, I., Neifachas, S. Į vaiką orientuotas ugdymas. Prieiga internetu: <http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/bendristraipsniai/i-vaika-orientuotas-ugdymas/2821>.
28. Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“, 2012. Prieiga internetu: www.Lietuva2030.lt.
29. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. lapkričio 24 d. įsakymas Nr. ISAK-3219 „Dėl Formaliojo švietimo kokybės užtikrinimo sistemos koncepcijos patvirtinimo“. Prieiga internetu: <http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=119889>.
30. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas. Prieiga internetu: http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/Lietuvos%20Respublikos%20svietimo%20istatymas.pdf.
31. Miller R Educating the Child's ". Prieiga internetu: <http://www.educationrevolution.org/innerpower.html>
32. Mokinių mąstymo gebėjimų ugdymas. Švietimo problemos analizė. 2013 gruodis, Nr. 12 (98). Prieiga internetu: http://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2014/01/mokiniu-mastymo-gebejimai_maketas.pdf.
33. Monkevičienė, O. (2008). Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo(si) turinio kaitos tendencijos// Pedagogika., Nr.91.
34. Monkevičienė, O., Glebuvienė, S. (2013). Virsmo nuo mokymo prie sąveikos paradigmos.
35. Neifachas, S. (2007). Vaikų ugdymas darželyje: dabartis ir ateities perspektyva. Vilnius: Ciklonas.
36. Ruškus, J., Žvirdauskas, D. (2012). Ikimokyklinis ir priešmokyklinis ugdymas Lietuvoje. Būklės galimybių tyrimas.
37. Shiro, M. S. (2013).). Curriculum theory: Conflicting Visions and Enduring Concerns. USA, Sage.
38. Petty G., Šiuolaikinis mokymas, Vilnius: Tyto alba, 2006.
39. Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija (2003). Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.211767>.
40. Vaiko teisių konvencija. Prieiga internetu: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19848&p_query=&p_tr2=.
41. Valstybinė švietimo 2013-2022 metų strategija (2013). Prieiga internetu: <https://www.etar.lt/portal/legalAct.html?documentId=b1fb6cc089d911e397b5c02d3197f382>.
42. Vasiliauskas, R. (2005). Vertybių pedagogika: išvalgos į vertybių ugdymo teoriją ir praktiką. Vilnius. Vilniaus pedagoginis universitetas.